

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра політичних інститутів та процесів

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

**ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА
НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ: КЕЙС-АНАЛІЗ УКРАЇНИ»**

Виконала: студентка 4 курсу, групи Пнб-
42, спеціальності 052 Політологія,
освітньої програми “Політологія.

Національна безпека”

Шулик Марта Ігорівна

Керівник : Матвієнків Світлана Миколаївна

Рецензент: Мадрига Тетяна Богданівна

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	5
Поняття та сутність внутрішньополітичної нестабільності.....	5
Концептуальні підходи до розуміння національної безпеки.....	12
РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ТА ПРОЯВИ ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	20
Генезис політичних криз у незалежній Україні.....	20
2.2. Роль олігархічних груп та корупції як дестабілізуючих факторів.....	30
2.3 . Інформаційна складова та ідеологічні розколи.....	37
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА СИСТЕМУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	43
Вразливість державних інститутів перед зовнішньою агресією.....	43
Кейс-аналіз політичної нестабільності з 2022 року.....	48
Шляхи мінімізації політичних ризиків та зміцнення національної безпеки...	53
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	6
1 ВСТУП	

Актуальність теми. Сучасний науковий та правовий дискурс дедалі чіткіше засвідчує, що здатність держави ефективно протидіяти зовнішнім загрозам безпосередньо залежить від міцності та стабільності її внутрішнього політичного фундаменту. Захист суверенітету й територіальної цілісності не може бути

повноцінним без забезпечення внутрішньої консолідації та надійного функціонування державних інститутів

Досвід України у протидії гібридним та конвенційним загрозам, особливо в період після 2022 року, продемонстрував, що будь-які прояви внутрішньої політичної дестабілізації миттєво використовуються зовнішнім агресором для досягнення стратегічних воєнно-політичних цілей. Розуміння механізмів, через які внутрішні деструктивні чинники послаблюють елементи політичної системи, є критично важливим для реалізації державної стратегії національної безпеки.

Необхідність комплексного теоретичного осмислення природи внутрішньополітичних криз, проведення прикладного кейс-аналізу їхнього впливу на безпекове середовище України в сучасних умовах, а також пошук дієвих шляхів мінімізації політичних ризиків для зміцнення держави визначають високу актуальність, наукову та практичну значущість обраної теми.

Об'єкт дослідження – забезпечення національної безпеки в умовах виникнення та розвитку внутрішньополітичної нестабільності.

Предмет дослідження – механізми та безпекові наслідки деструктивного впливу внутрішньополітичної нестабільності на систему національної безпеки України

Мета : комплексно проаналізувати внутрішньополітичні дестабілізуючі чинники на національну безпеку України, визначити шляхи її мінімізації

- розглянути теоретико-методологічні підходи до розуміння внутрішньополітичної нестабільності та концептуальні засади забезпечення національної безпеки держави;
- дослідити генезис політичних криз в Україні та проаналізувати роль олігархічних груп, корупції й інформаційно-ідеологічних розколів як дестабілізуючих чинників;
- здійснити кейс-аналіз політичної нестабільності та оцінити рівень вразливості державних інститутів перед зовнішньою агресією в умовах воєнного стану з 2022 року;

- визначити стратегічні шляхи мінімізації політичних ризиків та обґрунтувати рекомендації щодо зміцнення системи національної безпеки України.

Стан наукової розробки. Вплив внутрішньо-політичної нестабільності на національну безпеку України висвітлювали у своїх роботах такі науковці як Ю. Мацієвський, Є. Міненко, М. Яворський, І. Ігнатова, Д. Гороховський, М. Зенкіна, Г. Уджмаджурідзе, В. Юрковський, Г. Зеленько, Колодій А.М. Лапко А.Г. та Хальота

А.І.

Методи дослідження. У дипломній роботі було використано такі методи дослідження: метод аналізу і синтезу, історичний метод, структурнофункціональний та метод кейс-аналізу. Комплексне використання зазначених методів забезпечило наукову обґрунтованість дослідження, дало змогу отримати цілісне бачення проблеми та сформулювати обґрунтовані висновки щодо специфіки проблеми.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків, узагальнень та здійсненого кейс-аналізу подій після національної безпеки. Матеріали досліджень також можуть використовуватися при підготовці лекційних курсів і семінарських занять із політології та безпекознавства.

Структура роботи визначена її змістом, постановкою проблеми та завданнями дослідження, складається із вступу, трьох розділів і дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження внутрішньополітичної нестабільності

1.1 Поняття та сутність внутрішньополітичної нестабільності

У сучасному політологічному дискурсі дослідження сутності внутрішньополітичної нестабільності є засадничим для розуміння функціональних можливостей та життєздатності держави. Це явище не варто розглядати лише як епізодичну відсутність порядку. Воно є складним станом політичної системи, що

характеризується зниженням рівня легітимності інститутів влади, деструкцією зв'язків між політичними акторами та утворення соціальних конфліктів. Багатогранність цього поняття зумовлює наявність широкого спектра теоретико-методологічних підходів до його дефініції — від розуміння нестабільності як "стану системи" до розгляду цього явища як "неминучого етапу трансформації". Саме тому критично важливим є виокремлення ключових причин дестабілізації, що дозволить надалі оцінити їхній вплив на національну безпеку держави. Явище внутрішньополітичної нестабільності потребує глибокого теоретичного аналізу для практичного вирішення цієї проблеми в Україні.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі трактування політичної нестабільності зустрічається в край рідко, дослідники часто трактують її як протилежність при розгляді політичної стабільності. Формування нової термінології через антитезу дозволяє частково окреслити суть явища політичної нестабільності, опускаючи його складну внутрішню архітектуру та різноманіття форм прояву у політичній практиці. Важливо спочатку зрозуміти природу політичної стабільності та чинники, що руйнують цю сталість і перетворюють її на політичну нестабільність.

Політичну стабільність часто інтерпретують як стійкість політичної системи в якій не присутні різкі зміни та конфлікти в певний період часу. Вона представляє собою суспільну злагоду, інституційну сталість, верховенство права та ефективне управління. У широкому сенсі стабільність включає такі важливі складові як суспільне планування, громадянську залученість та стабільність в економіці. У вузькому трактування політична стабільність постає в збереженні інституційної сталості в таких структурах як уряд та парламент. Пріоритетом стає уникнення тимчасових політичних криз, конфліктів та правопорушень протягом певного періоду часу [5, с. 16].

Політична стабільність являється одним із вимірів соціальної стабільності. Вона демонструє стан взаємодії соціальних груп і політичних сил, при якому жодна з них не здатна суттєво змінити політичну систему задля власної вигоди, забезпечуючи їй статус-кво. Така рівновага утворюється за допомогою складного механізму вертикальних(внутрішніх) і горизонтальних(зовнішніх) зв'язків. Перша

стосується рівноваги всіх складових політичної системи та взаємодія між її інститутами. Друга характеризує взаємодію політичної системи з іншими системами суспільства[32, с.156].

М. Яворський розглядає політичну стабільність як відображення політичної системи, оцінка і об'єктивний стан якої транслюється через когнітивні установки, ціннісні орієнтації та поведінкові патерни громадян. Сам соціум є ключовим агентом суспільних відносин, що демонструє стан системи на всіх ієрархічних щаблях - від локального (мікрорівень) до загальнодержавного (макрорівень) поліструктурним феноменом. Вона знаходить своє відображення у функціонуванні кожної інституційної ланки та ієрархічного рівня системи:

— крізь призму інституційної підсистеми стабільність розглядається як послідовне та результативне функціонування ключових системних інститутів – від державного апарату до громадських і партійних об'єднань. Важливе значення має і взаємозв'язок між всіма інститутами;

— у нормативній підсистемі стабільність знаходить втілення гармонізованої системі регулювання та наявності розгалуженої, проте адаптивної законодавчої архітектури, що здатна гнучко відповідати на суспільні запити;

— у культурній підсистемі стабільність детермінується високим ступенем політичної культури серед населення;

— функціональна підсистема відображає результативність управлінського інструментарію та раціональність механізмів, через які здійснюється державна влада;

— у комунікативній підсистемі стабільний стан характеризується налагодженим діалогом між владою та соціумом, а також наявністю дієвих каналів зворотного зв'язку на всіх ієрархічних рівнях[68, с.63].

Важливою особливістю політичної стабільності є те, що вона здатна існувати в будь-якому політичному режимі, але при цьому матиме різне проявлення. В тоталітарних та авторитарних режимах стабільність ґрунтується на насильницьких

механізмах дотримання порядку в державі: репресії, придушення опозиції, покарання за інакомислення. Незважаючи на закритість та соціально однорідне суспільство такі системи здатні зберегти свою цілісність в складних ситуаціях. Через відсутність комунікації влада не може відповідати на пропозиції населення, через що не відбувається вагомих змін. У таких системах стабільність стосується не суспільної злагоди, а непорушність вертикалі влади. Тоталітарним та авторитарним режимам характерна стагнаційна стабільність, що призводить до стану застою, а згодом і до розпаду держави.

В демократичному режимі стабільність характеризується відкритістю системи, що дозволяє легше пристосовуватись до зовнішніх і внутрішніх загроз, шукати ефективні рішення для їх усунення. Таким системам притаманний динамічний тип стабільності, що включає політичний плюралізм та багатопартійність. У межах такої моделі міжпартійна конкуренція за право здійснювати владні повноваження відбувається виключно у правовому полі, відповідно до загальноновизнаних демократичних процедур та норм. Динамічна стабільність системи здатна до швидкої адаптації та змін, що сприяє самовідтворенню демократичного режиму. Індикаторами такої системи є національна ідентичність громадян та незмінність конституційного ладу, що передбачає обов'язкову ротацію еліт. Останнє виступає ключовим запобіжником проти концентрації та узурпації владних повноважень[17, с. 126-127]

Жоден тип стабільності не є абсолютним. Незважаючи на свою протяжність, динамічна система рано чи пізно зазнає руйнації. Всі чинники політичної стабільності взаємопов'язані між собою, через що дестабілізація одного елемента призводить до нестабільності цілої системи.

Дослідник Джонг-А-Пін виділив чотири фактори політичної нестабільності: 1) здійснення насильства на політичному ґрунті; 2) масові громадянські протести; 3) нестабільність всередині політичного режиму; 4) нестабільність політичного режиму. Нестабільність у межах політичного режиму відбувається в час зміни керівництва держави чи політичних акторів, але не зміни політичного режиму. До нестабільності політичного режиму відносяться конституційні зміни,

перевороту та перехід з одного державного ладу на інший (наприклад : трансформація від авторитаризму до демократії) [72, с. 10-11].

Якщо політична стабільність виражається у динамічному балансі вертикальних та горизонтальних зв'язків, то в нестабільності навпаки відбувається деструктивний процес цих комунікацій. У внутрішньому векторі руйнується вертикаль зв'язків, що проявляється в інституційній неспроможності, порушення ієрархічності та конфлікт між ключовими суб'єктами державної влади. Це здатне призвести до неефективності владних рішень або їх відтермінуванню. При деградації зовнішньої комунікації система втрачає ефективну взаємодію з іншими системами, що спричиняє відчуження влади від суспільства. За таких умов збереження "статус-кво" стає неможливим, оскільки окремі актори отримують змогу радикально змінювати параметри системи на власну користь.

На думку А. Крапа, характерні ознаки політичної нестабільності залежать від співвідношення політичних сил, особливостей процесу прийняття рішень. При цьому вразливість демократії до дестабілізаційних загроз детермінується рівнем конфліктності в соціумі. Ключовим фактором тут виступає наявність або відсутність фундаментальних ліній поділу (розколів), що охоплюють ідеологічну, культурну та соціально-економічну сфери життя громади[21].

Важливим індикатором політичної нестабільності виступає реакція суспільства. Ігнорування політичними інститутами запитів та блокування участі громадян згодом призводить до соціально-політичної фрустрації, політизації громадян та навіть утворення радикальних груп. Приховані суспільні настрої з часом трансформуються у відкриті політичні конфлікти, що суттєво ускладнює здатність державної влади підтримувати системну рівновагу. Це також може свідчити фрагментація політичної культури серед населення.

Дослідниця С. І. Ростецька розглядає стабільність і нестабільність як сторони або моменти суспільного розвитку і перетворення одного з станів в тенденцію чи самоціль унеможлиблює збереження суспільного ладу. В період перетворень суспільство не може вважатись стабільним, як і до цього. Авторка наголошує, що суспільства, які перебувають у стані постійних трансформацій та катаклізмів, не

варто розглядати лише як недосконалі. Навпаки, саме в таких системах часто закладено потенціал для якісного оновлення. Рівновага в перехідних суспільствах досягається не шляхом штучного пригнічення конфліктів, а через їхнє природне розгортання. Кризи у такому розумінні є не наслідком випадкових помилок управління, а природнім механізмом, що запобігає системному застою та стимулює розвиток через розв'язання внутрішніх суперечностей[53, с.69-70].

Для чіткого формування термінології варто визначити аспект внутрішньої і зовнішньої політичної нестабільності. Зовнішня складова визначається кризовим станом міжнародного середовища, що характеризується загостренням міждержавних суперечностей, нівелювання принципів міжнародного права, процесами мілітаризації та порушенням балансу сил на світовій арені. Внутрішня площина фокусується на деградації інституційних параметрів системи. Вона проявляється через: 1) втрату соціального контролю; 2) хаос в системі владних відносин; 3) наявність деструктивних міжособних протистоянь.

Узагальнюючи проаналізовані підходи до явищ політичної стабільності та нестабільності, можна сформулювати авторське бачення даної категорії. Внутрішньополітична нестабільність — це стан політичної системи, за якого дестабілізуються внутрішні політичні процеси, що зумовлено інституційною неспроможністю на рівні внутрішніх зв'язків та взаємодії із зовнішніми підсистемами. Деградація інституційних параметрів управління існує у поєднанні з кризою когнітивно-ціннісних установок громадян, що виражається у протестних поведінкових патернах. Це явище виступає перехідною фазою трансформації, яка є відкритою до якісних змін та містить потенціал для подальшого врегулювання.

Згідно аналізу праць вітчизняних та зарубіжних дослідників можна виділити наступні причини політичної нестабільності:

— соціально-економічні проблеми, що включають високій рівень безробіття, підвищення інфляції, прірву між бідними і багатими та соціальну незахищеність.

Це може призвести до незадоволення та протестів серед населення.

- етнічні, релігійні та культурні конфлікти, що є особливо небезпечними в країнах із високим рівнем соціокультурної неоднорідності. Такі конфлікти можуть бути каталізаторами сепаратизму та навіть розпаду держави;
- зовнішні втручання, що зумовлені геополітичними інтересами інших країн, економічними обставинами та розбіжностями у зовнішній політиці. Намагання інших країн втрутитись у внутрішню політику держави можуть нашкодити стабільності політичного устрою;
- дефіцит легітимності влади, який перетворює владу на об'єкт постійного оскарження. Недовіра може бути зумовлена недемократичними виборами, підробленням результатів голосів та іншими чинниками, що здатні підривати легітимність державних органів влади;
- слабка інституційна спроможність, що виражається в корупції, нездатності вирішувати політичні конфлікти та відсутності незалежності судової влади;
- боротьба за владу політичних лідерів та їх прибічників часто спричинює фальсифікацію виборів, придушення опозиції та навіть військове втручання. Прагнення посісти владне місце будь-якою ціною розхитує демократичні процеси та посилює нестабільність[32,69]:.

Вище зазначені чинники дозволяють дійти висновку, що політична нестабільність рідко є результатом лише однієї причини. Спостерігається кумулятивний ефект: економічна криза підриває довіру до влади, що, у свою чергу, активізує міжособну боротьбу еліт та загострює наявні соціокультурні розколи. Загострення зв'язків між населенням і владою створює умови для втручання інших держав. Відсутність прийняття результативних рішень для врегулювання нестабільної ситуації в державі може призвести до негативних наслідків та підриву національної безпеки держави.

Ентоні Нана Яу Дзака виокремлює п'ять можливих наслідків політичної дестабілізації[69, с. 2-5]:

- 1) Руйнація системи управління. Зумовлюється надмірною ротацією керівного складу держави. Особливо критичною є мілітаризація влади (перехід управління до

рук військових), за якої зазвичай паралізується робота судової гілки та звужується сфера цивільних прав і свобод.

2) Порушення прав людини. Виражаються у формі переслідувань за інакомислення та політично вмотивованих арештів. Даний наслідок є характерною ознакою військових режимів та автократичних систем, що утверджуються в умовах кризи.

3) Економічний занепад. Нестабільність призводить до стрімкого падіння інвестиційної привабливості держави та відтоку капіталу. Це створює умови для довготривалого економічного занепаду, що знижує рівень добробуту населення.

4) Гуманітарні та міграційні кризи. Внаслідок втрати безпеки значні групи населення змушені шукати притулку в інших країнах. Окрім масової міграції, цей процес супроводжується руйнуванням житла та зростанням кількості соціально незахищених верств (зокрема дітей-сиріт).

5) Соціальна фрагментація. Тривалий стан нестабільності здатен поглибити етнічні й релігійні конфлікти. Це унеможлиблює суспільний консенсус та стає головною перешкодою для формування або збереження національної єдності.

Внутрішньополітична нестабільність є складним і всеохопним процесом в межах внутрішньої політики держави. Дестабілізація одного параметра системи здатна спричинити ланцюгову реакцію в інших підсистемах. Хоча соціум, що перебуває в стані трансформації, зазвичай відкритий до прогресивних змін, перетворення нестабільності на стійку тенденцію веде до системної деградації. У такому випадку затяжна політична криза виходить за межі внутрішнього конфлікту і починає становити пряму загрозу національній безпеці держави.

1.2 Концептуальні підходи до розуміння національної безпеки

Сучасні загрози, спричинені внутрішніми та зовнішніми викликами, вимагають глибокого переосмислення теоретичних засад національної безпеки як фундаментальної умови функціонування держави та суспільства. Варто зауважити, що ця категорія є багатовимірною, а її змістовне наповнення суттєво варіюється

залежно від методологічних поглядів дослідників. З огляду на це, виникає необхідність розгляду ключових концептуальних підходів, що узагальнюють теоретичні напрацювання щодо ідентифікації та нейтралізації загроз національним інтересам держави.

Розпочинаючи аналіз теоретичних засад дослідження, варто передусім з'ясувати зміст терміну «концепція». Енциклопедія сучасної України визначає концепцію як «систему поглядів, понять про ті чи інші явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення; основна ідея будь-якої теорії, головний задум; ідея чи план нового, оригінального розуміння; конструктивний принцип художньої, технічної та інших видів діяльності»[20]. Варто розглянути позицію окремих науковців, згідно з якою концепція – це фундаментальний акт, що окреслює вектори розвитку через керівні принципи, цільові настанови та механізми функціонування.

У цьому контексті вона виступає певним методом трактування, розуміння та висвітлення будь-якого явища. Це втілення керівного задуму та конструктивних основ різних видів діяльності[18, с. 83].

Для глибшого розуміння явища національної безпеки вбачається за необхідне провести термінологічну деконструкцію даної категорії, розглянувши її етимологічні складники – поняття "безпека" та "нація". Такий аналіз дозволить з'ясувати, як розуміння цих дефініцій впливає на формування сучасних концепцій національної безпеки та стратегій захисту державної цілісності.

Базовим для вітчизняного правового дискурсу є визначення, закріплене у «Юридичній енциклопедії», де стверджується, що «НАЦІЯ (лат. natio – плем'я, народ) – спільність людей незалежно від їхнього етнічного походження, об'єднаних політичними інтересами, усвідомленням своєї спільності на певній території (землі) з певною державною організацією (суверенітетом), єдиним громадянством, юридичними правами та обов'язками, культурою і традиціями. Визначальними чинниками нації є територія, держава (або прагнення і воля до неї), національна свідомість (усвідомлення ідентичності, соціальної, культур, окремішності, поліетнічної, як правило, спільноти). Важливі ознаки нації: особливий менталітет і

характер, історична пам'ять і міфологія, духовні та політичні традиції, мова, економічно-господарські побутові відмінності»[66, с.107]. В українській науковій традиції термін «нація» часто вживається як синонім слів країна, держава. Відповідно, прикметник «національний» має подвійне навантаження: він характеризує як суспільно-політичні аспекти буття, так і самотні риси спільноти, виступаючи близьким за змістом до поняття «державний». Проте, враховуючи тенденцію до зменшення прямого впливу держави на суспільно-економічні процеси, використання категорії «національна безпека» постає більш обґрунтованим і доцільним[56].

В широкому розумінні під «безпекою» частіше розуміють відсутність загроз існуванню кого-небудь чи чого-небудь. У вузькому підході безпека розглядається як відсутність загроз дефіцитним цінностям в певний період часу, що з тих чи інших причин є дефіцитними[42, с. 59]. Поряд із традиційним розумінням даної дефініції у науковому дискурсі активно розвивається бачення безпеки як динамічного балансу. В межах цієї парадигми безпека розглядається як стан стійкої рівноваги(стабільності), що має на меті підтримання цілісності системи, збереження її ключових характеристик та гарантування безперервності функціонування й розвитку[34]. Варто наголосити, що трактування безпеки через призму динамічної рівноваги створює методологічний фундамент для дослідження політичної нестабільності. Це дозволяє ідентифікувати межу, за якою внутрішні коливання системи перетворюються на реальну загрозу національній безпеці та цілісності держави.

Синтез вищезазначених категорій дозволяє трактувати національну безпеку не просто як суму цих понять, а як стан динамічної рівноваги та функціональної стійкості політичної спільноти, що забезпечується через захист її засадничих цінностей, суверенітету та ідентичності. У такому контексті національна безпека постає не лише як відсутність загроз, а як здатність політично організованого суспільства зберігати свою цілісність, культурну самотність та безперервність розвитку в умовах постійних внутрішніх і зовнішніх трансформацій.

національної безпеки через кілька вимірів : 1) сукупність фундаментальних ідей та уявлень про сутність безпеки, а також можливі стратегії її збереження чи трансформації; 2) комплекс наукових положень, що розкривають природу національної безпеки у конкретному історичному контексті через чітке визначення її цілей, методів та структурних елементів; 3) цілісна система поглядів та взаємопов'язаних понять, що окреслюють основні напрями розвитку безпекового середовища; 4) нормативно-правовий або праворекомендаційний акт, що узагальнює теоретичні напрацювання та слугує орієнтиром для державної політики[18, с. 85-86]. У науці, концепцію національної безпеки, прийнято розглядають крізь призму двох аспектів. У широкому вимірі це концептуальна база та теоретичний фундамент для розбудови стратегії державного управління, тоді як у вузькому — це основний програмний документ, що визначає механізми забезпечення та гарантування безпекового стану держави. На основі останніх ухвалюються безпекові стратегії та доктрини держав[51, с.16]. З огляду на це, першочергового розгляду потребують наукові погляди провідних зарубіжних та вітчизняних дослідників.

Колишній міністр оборони США Г. Браун розглядав національну безпеку як спроможність держави забезпечувати недоторканність своєї території та надійно контролювати державні кордони. Автор наголошує, що цей стан також передбачає захист владних інститутів і управлінської системи від деструктивних зовнішніх втручань, паралельно з підтриманням стабільної взаємодії у глобальному економічному просторі[70].

У науковому доробку С. Гантінгтона категорія національної безпеки постає у трьох формах : 1) військова політика безпеки, яка охоплює комплекс засобів, покликаних попередити або усунути загрози ослаблення чи знищення нації збройними силами, що перебувають за межами її державних кордонів; 2) внутрішня політика безпеки, фокусується на протидії диверсійним загрозам та деструктивним діям, що мають на меті дестабілізацію або руйнування державних інститутів силами, які функціонують безпосередньо всередині територіальних та організаційних кордонів; 3) ситуаційна політика безпеки, передбачає запобігання загрозам, зумовленим нестабільністю в соціальній, демографічній чи політичній

сферах, оскільки глибокі структурні перетворення в цих сферах можуть призвести до втрати державою її стратегічної міці [71]. Слід звернути увагу виражений державоцентричний характер. У підходах обох американських дослідників пріоритетним об'єктом захисту виступає саме держава та суспільство як єдине ціле, але не окремий індивід. Така позиція обґрунтовується тим, що в системі гарантування національної безпеки саме держава відіграє провідну, захисну роль.

Варто погодитись із концептуальним підходом О. Сосніна, який висвітлює національну безпеку як індикатор здатності суспільства та держави — самостійно або у коаліції з партнерами — протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Цей показник охоплює захист суверенітету, територіальної цілісності, економічного розвитку, соціального ладу, а також інших засадничих елементів буття нації. Ключовою умовою забезпечення такого стану є побудова миролюбних міжнародних відносин та формування середовища, яке дозволяє державі ефективно виконувати свої стратегічні завдання[56]. Таке бачення є надзвичайно актуальним у контексті сучасних викликів, оскільки воно зміщує фокус із суто воєнної сили на спроможність усієї державної системи зберігати стабільність. Акцент автора на важливості міжнародної коаліції підкреслює, що в умовах глобалізації національна безпека окремої країни нерозривно пов'язана з надійністю її партнерських союзів.

Логічним продовженням аналізу є звернення до системного підходу, який домінує у працях вітчизняних дослідників. Зокрема, Л. Рябовол розглядає національну безпеку не лише як стан, а як цілісну систему, що охоплює взаємоузгоджену діяльність державних і недержавних суб'єктів, спрямовану на захист національних інтересів та цінностей. У цій моделі безпека постає як інтегрована сукупність елементів: від стратегічної мети й принципів до практичного наповнення — правових, управлінських та організаційних інструментів, які в комплексі дозволяють ефективно нейтралізувати внутрішні й зовнішні загрози. Автор вважає ключовою ознакою цієї системи є її стійкість; національна безпека вважається забезпеченою лише тоді, коли система зберігає свою стабільність під тиском різнопланових (внутрішніх чи зовнішніх) чинників[56, с. 29]. Це передбачає не лише збереження внутрішніх зв'язків, а й

здатність системи до безперервного розвитку та ефективного досягнення поставленої мети.

Розвиваючи ідею системності, О. Мотайло визначає національну безпеку як складне поєднання теоретичних установок, управлінських структур та практичних методів. Головною функцією цієї системи, за переконанням автора, є створення надійного механізму протидії деструктивним чинникам. Це досягається шляхом інтеграції зусиль різних інституцій, що діють у межах єдиного правового та політичного поля для захисту суверенітету та стабільності держави[33, с. 292].

Дослідниця Л. Акімова стверджує, що національна безпека є складним системним утворенням, яке характеризується багатоконпонентністю. У її структурі чітко простежується ієрархічна підпорядкованість основних рівнів захисту: від інтересів окремої особистості до безпеки суспільства та стабільності держави загалом[2].

Дослідник Т. Ткачук розглядає національну безпеку крізь призму двох взаємодоповнюючих підходів. Згідно з організаційно-структурним баченням, вона постає як відкрита та адаптивна система, де всі елементи (інтереси, цінності та цілі) перебувають у чітко структурованій взаємодії. Водночас у межах функціональнодіяльнісного аспекту безпека розкривається як динамічне явище, що орієнтоване на задоволення потреб людини, суспільства й держави. Автор акцентує, що забезпечення безпеки не лише протидія загрозам, а насамперед утвердження безпеки як фундаментальної суспільної цінності[59, с. 70-72]. З точки зору Б. Мельниченко і Н. Фігель, національна безпека є багатогранним феноменом, що втілює стан захищеності від реальних і потенційних загроз на рівні особи, суспільства та держави[29, с. 71].

Таке багаторівневе розуміння безпеки дозволяє виокремити фундаментальну тріаду об'єктів захисту: «Особа — Суспільство — Держава». Безпека нації постає як комплексна категорія, що охоплює: 1) на рівні особистості — захист її невід'ємних прав, свобод та фізичну безпеку; 2) на рівні суспільства — збереження його матеріальних і духовних цінностей, а також соціальної злагоди; 3) на рівні держави — недоторканність її конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності.

Переходячи до вузького виміру розуміння концепції національної безпеки, слід зосередити увагу на її нормативно-правовому втіленні. У Законі України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. (втратив чинність), національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам[46]. На даний час в Україні роль програмного документа відіграє Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII, що визначає національну безпеку як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз[45]. Попри еволюцію правових норм, стрижневим акцентом залишається домінування загальнодержавних інтересів над інтересами і правами людини. При цьому склад об'єктів безпекового середовища (людина, соціум, держава) зберігає свою сталість.

Важливим елементом правового концепту національної безпеки є чітке визначення її пріоритетів, що деталізовані в актуальній Стратегії національної безпеки України. На сучасному етапі державна політика фокусується на таких стратегічних пріоритетах: 1) відстоювання незалежності і державного суверенітету; 2) відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; 3) суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; 4) захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; 5) європейська і євроатлантична інтеграція[49].

На завершення аналізу законодавчого підходу, варто погодитись з думкою Мунтян Л, що концепція національної безпеки української держави полягає у засобах, покликаних забезпечити ефективну відсіч збройній агресії РФ, нейтралізувати прояви тероризму та організованої злочинності, а також виступити гарантом стабільності в економічній, інформаційній та інших критично важливих сферах життєдіяльності держави[73, с. 90].

Проведене дослідження демонструє значне різноманіття концептуальних підходів до розуміння національної безпеки через такі категорії, як стан, системне утворення, цілісність та спроможність держави. Подібна теоретична

багатогранність має стратегічне значення, оскільки дозволяє державі формувати комплексні механізми забезпечення безпеки. Це, у свою чергу, створює надійне підґрунтя для підтримки сталого розвитку політичної системи та її стійкості перед внутрішніми і зовнішніми загрозами.

РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ТА ПРОЯВИ ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1 . Генезис політичних криз у незалежній Україні

Дослідження генезису політичної нестабільності у незалежній Україні вимагає глибокого аналізу історико-політичного контексту формування її владних інститутів. Корінь внутрішньої нестабільності вітчизняної політичної системи криється у складності та внутрішній суперечливості її виходу з радянського минулого. З розгляду виникнення політичної нестабільності в попередньому розділі з'ясувалось, що однією з вагомих причин є перехід з одного політичного режиму в інший.

Політична криза — це неефективність дій політичного керівництва, яка призводить до зміни сутнісних характеристик об'єкта (політичної системи чи режиму) для якої достатньою умовою є нестабільність. Якщо владним інститутам не вдається усунути політичну кризу вона згодом переходить у фазу політичного конфлікту : революцію, переворот чи громадянську війну[26].

З приходом незалежності Україна перейшла на етап політичної модернізації. На думку дослідниці А. Лясоти, це явище передбачає докорінну перебудову як суспільної структури, так і владної архітектури. Транзитні процеси, зважаючи на внутрішню суперечливість трансформації режиму, далеко не завжди автоматично завершуються консолідацією демократії. Кожна окрема фаза переходу містить у собі прихований конфліктний заряд та дестабілізуючі чинники, здатні призвести до непередбачуваних аномалій. За умов глибокої соціокультурної фрагментації суспільства такі ризики варіюються від тривалого перебування системи в стані хронічної кризи й реставрації авторитарного правління до повної дезінтеграції державної цілісності[25, с. 53].

Враховуючи вагомий вплив інституційного середовища на генезис політичних криз, варто виокремити два основні типи інститутів — формальні та неформальні. Перший тип представляють офіційно та юридично закріплені норми і структури: Конституцію, законодавство, виборчу систему, офіційні повноваження президента й парламенту та органи судової влади. Неформальні норми, натомість, охоплюють неузаконені, але реально діючі практики: корупцію, клієнтаризм, непотизм, тіньові домовленості, вплив політично-економічних та фінансовопромислових груп. Перші три неформальні практики залишились у спадок ще з радянських часів.

На перетині та протистоянні цих двох інституційних площин формується специфіка вітчизняного владного устрою. У цьому контексті дослідник Ю. Мацієвський слушно зауважує, що політичний режим в Україні впродовж усього періоду незалежності не досяг стану консолідованої демократії, але й не трансформувався у класичний авторитаризм. Натомість він стабільно функціонує як гібридний, де легітимні формальні інститути систематично викривляються, обмежуються або підміняються тіньовими неформальними практиками авторитарного характеру[27, с. 410].

На основі комплексного аналізу напрацювань вітчизняних дослідників, генезис та еволюцію політичних криз в Україні доцільно структурувати за періодами президентського правління.

1. Правління Л. Кравчука (1991-1994). Здобувши незалежність, Україна на перших порах фактично зберегла радянську інституційну систему, відчуваючи гострий дефіцит як зрілих державних інституцій, так і консолідованої громадянської нації. політичної культури виявилось набагато складнішим завданням, ніж безпосереднє проголошення суверенітету.) Інерція радянських інститутів у поєднанні з домінуванням тоталітарних орієнтацій серед більшості населення суттєво звужували «вікно можливостей» для національно-демократичних еліт, які перебували в опозиції до тогочасної посткомуністичної номенклатури.

Зазначені чинники зумовили формування специфічного типу політичного процесу, який у політологічному дискурсі визначається як «вимушений плюралізм». Його сутність полягала в тому, що відносна конкурентність системи виникла не з сили громадянського суспільства чи зрілості партій, а навпаки — через слабкість ключових політичних акторів (насамперед інституту президента) та за повної відсутності чітких і прозорих «правил гри». Цей феномен є класичним маркером транзитних систем, які застрягли на межі між тоталітарним минулим і невизначеним майбутнім, де головним дестабілізуючим чинником виступає саме деструктивний вплив радянської спадщини[27].

На рівні неформальних інститутів управління розпочалися процеси, які заклали фундамент пострадянської структуризації панівних еліт. У цей період чітко проявилися два типи неформальних мереж: місцеві (регіональні) та відомчі (секторальні). Їхнє коріння сягало радянського поділу праці, де аграрний сектор традиційно контролювався республіканськими органами, а важка промисловість — вертикальними галузевими міністерствами, що зумовлювало явища «місництва» та «відомчості». Після розпаду СРСР реальний контроль над індустріальними підприємствами швидко перейшов до рук представників регіональних елітних мереж. Саме з цих неформальних груп у майбутньому сформувалися потужні фінансово-промислові групи (ФПГ) або «клани», які стали визначальними суб'єктами впливу на політичну стабільність держави в наступні періоди[27].

Вище зазначені ФПГ являють собою підструктуру політико-економічних груп (ПЕГ). Останні визначають як «концентрований вияв колективних, групових інтересів на перехресті бізнесу та політики в умовах дефіциту інших демократичних форм артикуляції та захисту таких інтересів»[сушко]. На початку 90-х оновлення критичної маси політичної еліти відбулося не через очищення владних структур від старої номенклатури, а внаслідок її поступового заміщення представниками ПЕГ[27].

Масштабне розбудування партійної системи на основі політико-економічних груп свідчить про дефіцит класичних демократичних інструментів представництва інтересів широких верств суспільства. Відтак, ПЕГ не лише почали домінувати в

економічній сфері країни, а й перебрали на себе квазіпредставницьку суспільнополітичну функцію.

Правління Л. Кравчука (1991–1994 рр.) пройшло в умовах безперервної конфронтації між виконавчою владою та парламентською лівою більшістю. Брак системних ресурсів у ключових акторів на тлі загального економічного занепаду призвів до того, що жоден із них так і не зміг консолідувати владу у своїх руках, що змушувало сторони ситуативно підтримувати баланс сил і плюралізм. Неспроможність одноосібно визначити правила політичної гри призвела до постійного протистояння, яке зрештою завершилося достроковими виборами. [38].

В. Пашков та О. Хомерікі зазначають, що тодішня нестабільність структури політичного режиму була спричинена трьома факторами :

) Неготовність політичних акторів до компромісів та постійним коливанням балансу сил. У 1991–1992 роках перевага була на боці парламенту, а в 1993–1994 роках сильніші позиції мав президент. Через постійне прагнення сторін здобути остаточну перемогу за браку потрібних для цього ресурсів чіткі механізми взаємодії між гілками влади так і не змогли сформуватися.

Брак демократичного досвіду в політичних акторів. Інституційне будівництво відбувалося переважно методом «спроб і помилок», а реальне узгодження позицій часто замінювалося його імітацією. Як наслідок, перші конституційні конструкції формувалися хаотично й ситуативно, під впливом поточних подій та амбіцій.

Інституційна слабкість політичних партій. Новостворені партії не змогли стати провідними суб'єктами впливу чи розбудувати масові мережі. Вони залишалися на рівні невеликих політичних клубів із низьким рівнем членства, що позбавляло політичну систему стійкої опори [38, с. 138-139].

Іншим важливим чинником стала слабка опозиція в обличчі національних демократів, що супроводжувалась регіональною обмеженістю впливу, внутрішніх міжусобиць та відсутності конкретних дій. Хоч і від цих сил мало що залежало, у масовій свідомості громадян вони почали асоціюватися з відповідальністю за стан у країні, що характеризувався занепадом економіки та бідністю серед населення [24].

2. Правління Л. Кучми. На відміну від перших років транзиту, коли нестабільність мала переважно хаотичний характер через брак державного досвіду, за часів другого Президента кризи набули системного характеру. Вони стали наслідком спроб виконавчої влади монополізувати політичний простір, а також результатом гострої конкуренції між новоствореними фінансово-промисловими групами за доступ до державних ресурсів.

Аналіз дослідження Ю. Мацієвського дозволяє констатувати, що підґрунтям тогочасних політичних криз стало вибудовування системи превентивного клієнтелізму, який переріс у жорстку вертикаль ієрархічної залежності. Таким чином Президент намагався заздалегідь заблокувати зміцнення будь-якого політичного гравця, який міг би загрожувати його позиціям. Ця стратегія негативно вплинула на ефективність діяльності інститутів влади[27].

Пряме підпорядкування виконавчої влади Президенту провокувало постійний конфліктний потенціал у дихотомії «Президент — Прем'єр». Оскільки формування уряду відбувалося поза межами парламентського процесу, прем'єрське крісло зазвичай посідали ставленики регіональних кланів, чий політичний статус цілковито залежав від особистої відданості лідеру держави. Склад та правовий статус тогочасного Кабінету Міністрів чітко відображали дисфункцію виконавчої влади, яка виявлялася у: домінуванні кланових інтересів над професійними при квотуванні посад; обмеженні ефективності уряду через його подвійну підзвітність главі держави та ВРУ; свідомому збереженні неопатримоніальних методів управління замість розбудови модерної веберівської бюрократії[27]

Парламентська політична криза за часів Л. Кучми тісно пов'язана із виникненням політичної корупції у Верховній Раді. Стрімка комерціалізація депутатського корпусу (особливо в центристському сегменті) призвела до того, що логіка політичної поведінки парламентарів стала похідною від їхніх бізнесінтересів. Прямим інструментом тиску та контролю з боку виконавчої влади став підкуп депутатів за входження до проурядових фракцій або лобіювання конкретних законопроектів. Ця деструктивна тенденція досягла свого апогею в парламенті четвертого скликання (2002–2006 рр.), де представники великого

капіталу остаточно витіснили стару номенклатуру, деформували сутність законодавчого органу [27, с.168-169].

Криза судової системи в період президентства Л. Кучми виявилася в її трансформації з незалежного арбітра на знаряддя чинного режиму. Інституційне підпорядкування судів виконавчій владі підкріплювалося механізмами особистої залежності: Президент володів виключним правом першого призначення суддів, а каденція членів Конституційного Суду обмежувалася дев'ятирічним терміном. Організаційне й фінансове забезпечення системи через Державну судову адміністрацію, у поєднанні з низькими посадовими окладами суддів загальної юрисдикції, заклало підґрунтя для системної корупції. Фінансова незахищеність та кадрова вразливість суддівського корпусу дозволили виконавчій владі успішно використовувати судові установи задля досягнення політичних цілей.

Ще одним з факторів політичної кризи режиму Л. Кучми стало зникнення журналіста Г. Гонгадзе та оприлюднення «плівок Мельниченка». Системне ігнорування тогочасними політичними інститутами запитів суспільства на прозорість розслідування та очевидна спроба замовчування прецеденту призвели до глибокої соціально-політичної фрустрації. Як наслідок, приховані протестні настрої швидко трансформувалися у відкритий політичний конфлікт — загальнонаціональну кампанію «Україна без Кучми».

3. Правління В. Ющенка(2005-2010). Політична криза вересня 2005 року, викликана заявою про відставку глави Секретаріату Президента О. Зінченка, зафіксувала глибокий конфлікт інтересів у вищих ешелонах влади. Звинувачення ключових фігур президентського оточення в корупційній діяльності призвели до відставки уряду Ю. Тимошенко та усунення з посад керівництва РНБО. Цей розкол остаточно підірвав солідарність «помаранчевої коаліції», що зумовило реванш опозиційних сил на парламентських виборах 2006 року, де перемогу здобула Партія регіонів, а посаду Прем'єр-міністра посів В. Янукович.

Нова фаза політичної кризи розгорнулася 2 квітня 2007 року, коли через загрозу узурпації влади з боку проурядової коаліції (Партія регіонів, КПУ, СПУ) глава держави достроково припинив повноваження парламенту. Позачергові

вибори привели до формування нової більшості силами БЮТ і НУНС та затвердження Ю. Тимошенко на посаді очільниці уряду. Проте внутрішні суперечки у провладному таборі подолати не вдалося. Хронічна інституційна нестабільність та брак консолідації серед лідерів Помаранчевої революції врешті-решт деморалізували суспільство й призвели до зміни політичного режиму після перемоги В. Януковича на виборах 2010 року[38].

Політичний режим періоду В. Ющенка характеризувався як електоральна демократія, що трималася на ситуативному паритеті ресурсів та неможливості жодного з акторів монополізувати владу. Інституційна крихкість цієї моделі зумовлювалася двома деструктивними чинниками: 1) кон'юнктурним характером, оскільки функціонування системи визначалося поточними політичними інтересами еліт, а не стратегічними цілями; 2) ефектами «роздвоєного правління», коли фрагментація еліт та персональні амбіції лідерів генерували перманентні міжособні конфлікти, що зрештою дискредитувало ідею демократії в суспільній свідомості»[38, с.145].

Період президентства Віктора Януковича (2010–2014 рр.) став етапом неоавторитарного регресу та спроби повної «приватизації держави» донецьким фінансово-промисловим кланом. Початок ознаменувався рішенням Конституційного Суду від 1 жовтня 2010 року про відновлення дії Конституції 1996 року було ухвалене без участі Верховної Ради, що грубо порушило визначений законом порядок внесення змін до Основного Закону. Цей інституційний демарш став закономірним наслідком тривалого нехтування конституційним дизайном після 2004 року[27].

Політичний розвиток України у 2010–2014 роках супроводжувався глибокою дестабілізацією, яка на початковому етапі була каталізована продовженням терміну перебування Чорноморського флоту РФ на території України та офіційною відмовою від євроатлантичного курсу.

Наступним кризогенним кроком стала відмова президента В. Януковича від підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі з Європейським Союзом. Ключовими наслідками подальшої Революції Гідності стали кардинальні

трансформації державного устрою, зокрема: консолідація нової коаліційної більшості у Верховній Раді, реставрація парламентсько-президентської моделі зразка 2004 року, системне оновлення законодавчої бази функціонування інститутів публічної влади, а також проведення позачергових парламентських виборів [27; 15, с.294].

Політична дестабілізація за В. Януковича загострювалася через радикалізацію традиційних суспільних розколів. В цю систему входить комплекс взаємопов'язаних суперечностей: регіональних (дихотомія Схід — Захід), конфесійних (міжцерковне суперництво), національно-ідеологічних (конфлікт між розбудовою суверенної держави та постколоніальною інерцією), а також геополітичних (проєвропейський чи проросійський вектори тяжіння). Ця система доповнювалася конкуренцією фінансово-промислових груп та їхніх партійних репрезентацій. Замість консолідації суспільства та деескалації цих конфліктів, перші півтора року правління команди В. Януковича ознаменувалися суттєвим поглибленням зазначених розколів, що стало наслідком асиметричного розвороту зовнішньополітичного курсу держави в бік Російської Федерації.

Спробою інституційного придушення та повної ліквідації Майдану стало ухвалення 16 січня 2014 року парламентом, з очевидними порушеннями регламенту Верховної Ради, «диктаторських законів». Ці нормативні акти передбачали суттєве розширення політичних репресій, посилення цензури та жорстке обмеження свободи мирних зібрань[1, с. 566].

5. Правління П. Порошенка(2014-2019рр.) Початковий етап каденції ознаменувався глибокою зовнішньою безпековою кризою 2014–2015 років, зумовленою переростанням локального протистояння на Донбасі у повномасштабне гібридне вторгнення регулярних військ Російської Федерації. Критичними точками цієї кризи стали воєнні дестабілізації в районі Іловайська (серпень 2014 року) та Дебальцевого (січень — лютий 2015 року). У політичному вимірі ці події мали характер критичного зовнішнього тиску, який змусив українське керівництво піти на підписання асиметричних Мінських домовленостей під примусом з боку Кремля. Ця безпекова криза зафіксувала неможливість швидкого силового відновлення територіальної цілісності, перевела конфлікт у хронічну затяжну фазу

та заклала довгострокові внутрішньополітичні суперечності навколо правового статусу тимчасово окупованих територій.

Одним з виявів кризи законодавчої гілки влади за каденції П. Порошенка стало переформатування структури парламентського конфлікту. Головна лінія суперечностей пролягла не за геополітичним принципом, а за вектором „реформи — статус-кво“. Консервативні групи, представлені в більшості тогочасних фракцій, вдалися до інституційного саботажу реформ через інструменти штучного зниження функціональності парламенту — систематичний абсентеїзм та свідоме неголосування, що підривало дієздатність коаліції та гальмувало трансформаційні процеси в держав[27, с. 463].

Внутрішня структура влади у період 2014–2019 років характеризувалася вираженою кризогенністю через формування дуалістичного олігархічнокартельного альянсу між Блоком Петра Порошенка та „Народним фронтом“. Існування протилежних інтересів усередині цього симбіозу призвело до виникнення двох паралельних патрон-клієнтських вертикалей, які змагалися за контроль над державним апаратом і держкомпаніями. Запровадження неформального квотного принципу замість прозорих процедур управління не лише паралізувало реалізацію системних реформ, а й виступило головним джерелом хронічної політичної нестабільності, що зрештою зумовило розпад коаліції у 2016 році[38, с. 151]

Яскравим виявом інституційних суперечностей парламентсько-президентської моделі зразка 2004 року стала парламентсько-урядова криза лютого — квітня 2016 року. Каталізатором дестабілізації виступила гучна відставка міністра економічного розвитку і торгівлі А. Абромавичуса, яка оголила глибинні міжфракційні конфлікти всередині коаліції „Європейська Україна“ та підтвердила системний спротив старого держапарату антикорупційним реформам. Інституційний конфлікт загострився 16 лютого 2016 року, коли після публічного заклику Президента П. Порошенка до відставки Кабінету Міністрів, Верховна Рада визнала роботу уряду незадовільною, проте провалила голосування за резолюцію недовіри. Цей прецедент зафіксував де-факто декомпозицію (розпад) правлячої коаліції через офіційний вихід із неї фракцій „Батьківщина“ та „Самопоміч“.

Розв'язання кризи відбулося у правовому полі шляхом інституційного компромісу: добровільної відставки прем'єр-міністра А. Яценюка у квітні 2016 року та формування нової, мінімальної коаліції у складі БПП і „Народного фронту“ із призначенням головою уряду В. Гройсмана.

Правління В.Зеленського(з 2019 по 2021 рр.).

Електоральний прецедент 2019 року, коли пропрезидентська партія здобула абсолютну більшість у парламенті (254 мандати), фактично монополізував систему державної влади та послабив дію механізму стримувань і противаг. Попри очевидну перевагу у вигляді високої оперативності ухвалення рішень, втрата інституційної незалежності парламентом та урядом сформувала довгострокові загрози демократичній стабільності та посилила вразливість політичної системи до авторитарних тенденцій.

Практичним підтвердженням девальвації інституційної автономії виконавчої гілки влади стала урядова криза березня 2020 року. Вона виразилася у раптовій та безальтернативній відставці технократичного Кабінету Міністрів О. Гончарука, який мав найкоротший термін каденції в історії сучасної України. Цей прецедент продемонстрував, що в умовах надцентралізації влади Кабінет Міністрів де-факто втратив статус самостійного суб'єкта формування державної політики, перетворившись на інструмент оперативного реагування Офісу Президента, зміна якого залежала не від парламентської коаліційної логіки, а від потреби нівелювання електоральних ризиків правлячої команди.

Іншим не менш важливим викликом стала конституційна криза 2020 року, яка мала не лише деструктивні інституційні наслідки, а й призвела до значних політико-економічних втрат для держави. Зокрема, у суспільно-політичному дискурсі це рішення було охарактеризовано як „антикорупційний локдаун“, який заблокував роботу ключових антикорупційних органів та поставив під загрозу макрофінансову допомогу від міжнародних донорів, зокрема МВФ та Європейського Союзу.

Проаналізувавши генезис політичних криз в Україні з 1991 року, можна стверджувати, що процес вітчизняної політичної модернізації залишається

незавершеним. Про це свідчить відсутність глибинної інституційної перебудови владної системи, яка протягом тривалого часу перебувала під деструктивним впливом фінансово-промислових груп. У результаті неформальні практики виявилися стійкішими за офіційні інститути, суттєво обмежуючи їхню функціональну спроможність. Найбільш глибокі системні кризи простежувалися за каденцій Л. Кучми та В. Януковича, коли ігнорування суспільного запиту та спроби узурпації владних ресурсів призвели до масштабних криз легітимності, що завершилися Помаранчевою революцією та Революцією Гідності.

2.2. . Роль олігархічних груп та корупції як дестабілізуючих факторів

У попередньому підрозділі було проаналізовано хронологічний та інституційний вимір політичних криз у незалежній Україні. Комплексне осмислення їхньої глибинної природи потребує дослідження неформальних чинників системної дестабілізації. Ключовими серед таких деструктивних факторів традиційно виступають функціонування олігархічних угруповань та вкоріненість корупційних практик, які на етапі демократичного транзиту вкорінилися у політичній системі України.

Згідно із Законом України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)», статус олігарха визначається через відповідність суб'єкта щонайменше трьом із чотирьох ключових ознак. По-перше, це безпосередня або опосередкована інфільтрація особи у політичний процес через участь у державному управлінні чи керівництво партійними структурами. По-друге, це інструменталізація медіапростору через здійснення значного впливу на засоби масової інформації, що дозволяє формувати вигідний суспільно-політичний дискурс. Третьою ознакою виступає утримання монопольного або домінуючого становища на загальнонаціональних ринках, що консервує сировинну структуру економіки та обмежує конкуренцію. Четвертий критерій маркує надконцентрацію капіталу, за якої сукупна вартість активів бенефіціара перевищує встановлений законодавчий поріг у один мільйон прожиткових мінімумів[9]. Слушним є

твердження дослідника І. Ігнатова, щодо проблеми закону в тому, що він передбачає боротьбу з олігархами як особами, але не як з суцільним явищем.[13, с. 15].

Олігархічні клани/групи представляють вже розглянуті політично-економічні групи. ПЕГ виступає формою представництва колективних інтересів, що не відповідають стандартам усталених демократій. Їх домінування свідчить про гібридність політичної системи, де реалізація принципу верховенства права стикається з труднощами.

Ключова роль ПЕГ в Україні характеризує політичні інститути через зрощенням влади і капіталу. Останній присутній на всіх рівнях адміністративної вертикалі як через механізми лобізму(звичайна практика демократичних держав, так і через участь представників великого бізнесу у прийнятті політичних рішень[сушко, с. 40]. За таких умов законодавча та виконавча влада представляє собою інструмент захисту власності та нарощення прибутку для представників бізнесу. В наслідку держава втрачає ефективність у впровадженні політики захисту інтересів громадян.

Через використання неформальних практик таких як корупція та контроль медіа задля прийняття рішень заможної меншості – основні політичні актори слабшають та втрачають інтерес до демократичних механізмів. На певному етапі демократичні інститути стають перепорою для олігархічних груп, через що відбувається збільшення авторитарних тенденцій.

Як група інтересів ПЕГ перестали відігравати роль зв'язку між суспільством та владою, так як самі стали частиною останньої. Як наслідок, олігархічні групи не є зацікавленими в інститутах, що реалізують підзвітність і контроль політики суспільству[56]. Державний сектор на різних рівнях інституційної вертикалі виявився пронизаним колами лояльних суб'єктів, діяльність яких була безпосередньо спрямована на обслуговування приватних інтересів бенефіціарів[23, с. 2]. Це свідчить про дестабілізацію стабільності політичної системи, так як руйнуються горизонтальні політичні зв'язки між владою та громадянами.

Одночасно з цим порушується вертикаль зв'язків у внутрішньому векторі політичної системи.

Починаючи з кінця 1990-х років, провідні фінансово-промислові групи розпочали системну інфільтрацію до законодавчого органу України. Набуття мандата народного депутата відкривало перед представниками великого капіталу можливості для прямого лобіювання корпоративних інтересів, тиску на виконавчу вертикаль та отримання парламентського імунітету. Основним інструментом експансії капіталу в політику став інститут партій, які створювалися за регіональноклановим принципом напередодні виборів 1998 року. Яскраві приклади такого процесу — СДПУ(о) (київська група), «Трудова Україна» (ніпропетровська група) та Партія регіонів (донецька група). Попри внутрішню конкуренцію за ресурси, у вимірі загальнонаціональної політики ці сили консолідовано підтримували тогочасну владну вертикаль. [52, С. 36].

Упродовж кінця 1990-х — початку 2000-х років державна влада використовувала механізми приватизації промислових активів для стимулювання лояльності регіональних еліт. Це призвело до того, що великий бізнес отримував монопольні преференції та доступ до державних ресурсів, натомість гарантуючи медійну та фінансову підтримку діючому політичному режиму.

Вагомий внесок у дослідження дестабілізаційного потенціалу олігархічних структур в Україні зробив британський дослідник Джон Лаф. Автор інтерпретує українську олігархію як цілісну інституціоналізовану «Систему» засновану на неформальному союзі великого бізнесу та політикуму для пошуку ренти[23]. Починаючи з президентства Л. Кучми олігархічні групи закріпилися у ключових галузях економіки, причому найбільш деструктивний та збитковий для держави вплив спостерігався в енергетичному та транспортному секторах.

Джон Лаф зазначає, що з 1994 по 2014 роки провідні ФПГ повністю контролювали газовий ринок, свідомо блокуючи розвиток внутрішнього видобутку на користь імпорту з Російської Федерації. Базовим інструментом збагачення олігархату став штучний ціновий арбітраж — корупційні схеми, засновані на різниці між субсидованими державою тарифами для населення та ринковою

вартістю газу для промисловості. Для збереження цієї моделі газові трейдери здійснили неформальне „ся“ національного регулятора. Наслідки такої політики виявилися катастрофічними: окрім деформації ринкових стимулів, країна отримала глибоку енергетичну залежність від РФ, що прямо підірвало національну безпеку. Фінансовим вираженням цієї деструкції став колапс НАК „Нафтогаз України“, чий накопичений дефіцит станом на 2014 рік сягнув критичних 5,7% від загального ВВП країни[23 , с. 20].

Прямі щорічні втрати уже транспортної галузі від корупційних схем ФПГ оцінюються у близько 5 мільярдів доларів США. Експлуатація залізничної інфраструктури великим капіталом відбувалася за двома основними напрямками. По-перше, олігархічні структури як ключові експортери сипучих вантажів (металу, руди, зерна) штучно стримували зростання тарифів на вантажні перевезення задля мінімізації власних логістичних витрат. Це призвело до хронічного недофінансування галузі, критичного зносу залізничних шляхів та дефіциту локомотивної тяги. По-друге, ФПГ отримували надприбутки через монополізацію державних тендерів на постачання палива та комплектуючих для залізниці. Зокрема, автор виділяє системне постачання рейок групою «Метінвест» Р. Ахметова , колісних пар компанією „Інтерпайп“ В. Пінчука, а також пального — структурами, афілійованими з тогочасними політичними елітами. У підсумку, таке двостороннє вимивання ресурсів суттєво обмежило пропускну здатність транспортної системи країни та завдало загальнодержавних збитків[23, с. 22-23].

На думку Г. Зеленько, в гібридних режимах взаємодія формальних і неформальних типів становить сутність кланово-олігархічного політичного режиму. Великою ілюзією є думка, що на керівництво кланово-олігархічної держави може прийти незалежний політик. Це впливає з того, що у гібридній державі як з авторитарним так і електоральним (демократичним) режимом кандидатом на пост президента може стати тільки актор, кандидатура якого узгоджена з політично-економічними групами. Електоральний прецедент 2019 року довів, що очолити державу може позасистемний кандидат як-от Володимир Зеленський, проте його перемога все одно була детермінована інтересами ключових ФПГ, які контролювали державні інститути [40, с. 144, 146]. Проте, 2021-

2022 роки відбулась політика деолігархізації та втрата великими олігархічними групами економічного, політичного та медійного впливу внаслідок повномасштабного вторгнення РФ[52].

Корупційні практики в системі владно-управлінських відносин часто стають своєрідним замінником, покликаним компенсувати інституційні дефекти державного регулювання. За своєю суттю, корупція виступає тіньовою альтернативою економічно неефективного та відірваного від суспільних запитів регуляторного середовища. Водночас легітимізація таких практик чинить деструктивний вплив на підвалини правової держави, стимулює поширення системного нехтування правовими нормами та деформує послідовний розвиток правової культури суспільства[4].

Поширення корупційних практик деформує всю систему державного управління. За відсутності системної протидії цей феномен переростає рамки звичайної злочинності й перетворюється на екзистенційну загрозу для національної безпеки. Дане явище несе за собою такі наслідки як стрімке падіння легітимності влади, руйнація добросовісної ринкової конкуренція та уразливість перед зовнішніми загрозами. Через високий рівень корупції посадовці стають легкими об'єктами для шантажу, підкупу та вербування з боку іноземних розвідок, перетворюючи внутрішню слабкість на інструмент гібридної війни в руках ворога.

У сучасній політологічній думці феномен олігархічних груп та корупції часто концептуалізується через призму теорії «захоплення держави» (state capture), яка описує підпорядкування державних інститутів приватним інтересам великого капіталу через формування лояльного правового поля. На відміну від звичайної корупції, яка лише обходить діючі закони, за умов «захоплення держави» олігархічні групи самі створюють правові норми для легалізації власного статусу. Контролюючи законодавчу, виконавчу та судову вертикалі, олігархат уособлює державну владу, зберігаючи при цьому зовнішній фасад ліберальної демократії та громадянських свобод [74].

«Захоплення держави» є симбіозом політичної корупції (приватизація влади, маніпуляції на виборах) та економічної (корупція в бюрократії, скуповування

рішень). Тому цей процес слід аналізувати одночасно в обох напрямках»[74]. Такому стану держави характерні хабарі суддям, підкуп урядовців та купівля голосів парламентарів для отримання потрібних рішень щодо приватних інтересів.

Варто зауважує, що у деяких випадках захоплення держави може перейти у фазу кризової держави. Системна корупція, що супроводжує захоплення влади, руйнує економіку й провокує соціальне невдоволення, послаблюючи державні органи. У свою чергу, ця інституційна слабкість робить державу беззахисною перед новими хвилями тіньового олігархічного впливу.

Яскравим прикладом такої деструктивної циркуляції виступає період президентства В. Януковича (2010–2014 рр.). Монополізація державного апарату так званим „кланом Сім’ї“ призвела до тотальної дисфункції формальних інститутів, яка вилилася в глибоку кризу легітурності та спровокувала Революцію Гідності. Водночас український досвід розширює класичну теорію *state capture*, доводячи, що внутрішнє захоплення держави олігархічними групами неминуче конвертується у загрозу для національної безпеки. Корупція та кадрове руйнування безпекового і оборонного секторів на користь приватних інтересів призвели до того, що в момент гострої політичної кризи держава опинилася в стані інституційного вакууму. Колапс державних оборонних механізмів виступив головним каталізатором для зовнішньої агресії з боку Російської Федерації. Кремль скористався критичним ослабленням суверенних інститутів для анексії Криму та окупації частин Донецької і Луганської областей, що наочно демонструє: кінцевим наслідком „захоплення держави“ є не просто економічний занепад, а пряма загроза втрати територіальної цілісності та національної суб'єктності.

Корупція виступає базовим макроекономічним та політичним інструментом життєдіяльності олігархату. На відміну від класичних суб'єктів ринку, олігархічні структури орієнтовані не на відкриту конкуренцію, а на пошук політично обумовленої ренти. Це реалізується через механізми корупційного лобізму, системного підкупу політичних еліт та фінансування лояльних суб'єктів виборчого процесу. Експансія ФПГ у стратегічні сектори національного господарства, яка набула апогею в період до 2014 року, завдала масштабних збитків економіці та деформувала політичні інститути, спровокувавши перехід у фазу кризової держави.

2.3 . Інформаційна складова та ідеологічні розколи

Політична стабільність будь-якої демократичної системи залежить не лише від ефективності економічних моделей чи міцності державних інститутів, але й від рівня консолідації суспільства навколо базових ціннісних орієнтирів. У цьому контексті інформаційний простір виступає головною ареною, де формується суспільна довіра до влади, а ідеологічні та соціокультурні чинники визначають ступінь стійкості політичної системи до внутрішніх і зовнішніх потрясінь.

Інформаційні канали дають змогу моделювати громадську думку, трансформувати політичну культуру громадян, їхнє ставлення до чинної влади та патерни реагування на суспільні кризи. У системі забезпечення внутрішньополітичної стабільності інформаційна складова може інструменталізуватися деструктивними внутрішніми та зовнішніми акторами задля делегітимізації інститутів влади та ескалації соціальної напруги. У кінцевому підсумку це призводить до послаблення функціональної спроможності політичної системи та формування критичних вразливостей перед зовнішніми гібридними загрозами та їхнім основним інструментом — інформаційною війною.

Інформаційна війна як складне суспільно-політичне явище виступає безпосереднім продовженням панівної державної ідеології. Цей процес реалізується через синергію інформаційно-технологічних індустрій та механізмів психологічного впливу в умовах гострих міждержавних конфліктів. На внутрішньодержавному рівні метою є консолідація соціуму, кристалізація національної ідентичності та ментальний захист світоглядних цінностей. У глобальному вимірі інформаційна війна спрямована на деструкцію — деморалізацію, дезорієнтацію та ідеологічну фрагментацію населення і силового потенціалу держав-конкурентів[64, с. 33].

У контексті дослідження чинників політичної нестабільності варто звернутися до концептуальних положень В. Зеленого та С. Любченко, які обґрунтовують, що інформаційна війна функціонує не лише як зовнішній каталізатор дестабілізаційних процесів, а й як потужний ендогенний (внутрішній)

стимулятор суспільної нестабільності за допомогою конструювання штучних моделей сприйняття реальності. Дослідники наголошують, що критичну загрозу для стійкості політичної системи в Україні становить планомірна руйнація довіри до владних інститутів, яка досягається через системне нівелювання та звуження їхнього авторитету в масовій свідомості. Зокрема, штучне тиражування маніпулятивних наративів про «кризу державності» чи «інституційну деградацію» утверджує деструктивну дихотомію у взаєминах між владою та соціумом, що суттєво посилює внутрішню фрагментацію суспільства[12]. Окрім цього дослідники виокремлює чітку систему деструктивних маркерів, через які інформаційна війна руйнує внутрішньополітичну стабільність. Для розуміння української специфіки трансформаційного періоду ключове значення мають такі аспекти: 1) деформація колективної пам'яті та інфільтрація через культурно-ідеологічні канали; 2) інструменталізація мовного чинника; 3) інституційної довіри та деструкція суспільного договору.

Варто зазначити, що ці стратегічні аспекти стали основою гібридної експансії з боку Російської Федерації в українському інформаційному просторі. Російські центри інформаційно-психологічних операцій (ІПО) системно використовували зазначені маркери для розхитування внутрішньополітичної стабільності нашої держави.

Максимальної інтенсифікації ці процеси набули в період після 2014 року. У цей час Російська Федерація, комплексно інструменталізуючи потенціал інформаційної війни — зокрема через механізми ІПО (інформаційно-психологічних операцій), тотальну дезінформацію та агресивну пропаганду, — намагалася дестабілізувати вертикальні зв'язки між чинними інститутами влади та громадянським суспільством. Стратегічним вектором цього впливу виступала штучна поляризація соціуму та делегітимізація державного керівництва, що реалізувалася шляхом навмисного культивування масового відчуження й радикального невдоволення діями владних суб'єктів. У кінцевому підсумку, такий деструктивний тиск мав на меті трансформувати приховані суспільні суперечності у відкриті політичні конфлікти, спровокувати некеровані протестні рухи та паралізувати систему державного управління зсередини.

У межах цього аналізу першопочатковою структурною вразливістю, яка відкрила простір для деструктивних інформаційних впливів, стала глибока криза ідентичності українського суспільства на початку 1990-х років.

Як обґрунтовує у своїх працях відома дослідниця Г. Зеленько, багатоаспектна природа кризи ідентичності в Україні була зумовлена, насамперед, одночасним перебігом так званого «потрійного переходу» — синхронною трансформацією суспільства на шляху до державної незалежності, ринкової економіки та ліберальної демократії. Як наслідок, відбувся неминучий кардинальний злам ідеологічного базису радянської системи. Це потягнуло за собою деструкцію ціннісно-нормативних та морально-етичних засад, які цілеспрямовано культивувалися в суспільній свідомості протягом понад сімдесяти років тоталітарного розвитку[12].

Стрімкий характер трансформацій на початку 90-х зумовив масштабні зрушення у сфері політико-ідеологічних орієнтацій, вимагаючи від громадян пошуку нових смислових координат та критичного переосмислення історичного досвіду. У цей період глибокої суспільної дезорієнтації, коли значна частина населення перебувала в стані світоглядного вакууму після краху тоталітарної системи, ключовими провідниками ідеологічного оновлення мали б виступити політичні партії. Саме на партогенні інститути покладалася місія стати надійною інтелектуальною та духовною опорою для розпорошеного соціуму, пропонуючи чіткі світоглядні програми, спрямовані на відродження національної свідомості та консолідацію українського суспільства.

Політичні партії та суспільно-політичні рухи трансформаційного періоду можна поділити на дві групи:

ідеологічні партії та рухи, що виникли наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років (КПУ, УНП, УНДП, НРУ та ін.); ехнологічні партії, або партії-проекти, виникнення яких пов'язане з поширенням інформаційних технологій масової мобілізації, що з'явилися в другій половині 1990-х років (СДПУ(о), «Громада», «За Єдину Україну!», Партія регіонів, НСНУ, «Батьківщина» – БЮТ).[27].

Еволюція цих двох груп на зламі десятиліть продемонструвала перемогу прагматичного розрахунку над світоглядними принципами. Серед представників першої, класичної групи, національно-ідеологічні сили (Народний Рух України) виявилися інституційно занадто слабкими та організаційно фрагментованими для того, щоб здійснити повноцінне національно-ідеологічне об'єднання громадянського суспільства. Вони не змогли трансформуватися із широкого визвольного руху в модерні європейські партії, здатні ефективно працювати з виборцями в усіх регіонах держави, особливо на індустріальному Сході та Півдні. Лівий фланг ідеологічних партій, представлений переважно Комуністичною партією України, який у перші роки незалежності мав потужну електоральну базу, за часів другого президентства Л. Кучми суттєво втратив свій мобілізаційний потенціал. Спроби державного керівництва маргіналізувати ліву ідею у поєднанні з внутрішніми розколами призвели до того, що комуністи поступово поступилися панівними позиціями.

Ця ідеологічна дезорієнтація була оперативно використана другою групою — технологічними партіями-проектами. Будучи інструментами в руках потужних фінансово-промислових груп. Завдяки монополізації інформаційного простору та концентрації капіталу, саме партії ФПГ перетворилися на головних суб'єктів формування політичного порядку денного, остаточно змістивши акцент із ціннісної консолідації соціуму на технологічне маніпулювання виборчими процесами.

Інструментарій впливу фінансово-промислових груп не обмежувався виключно партійним будівництвом. Головним чинником їхньої реальної політичної ваги та здатності моделювати суспільну думку стала монополізація інформаційного простору шляхом формування олігархічних медіа-імперій.

У своєму дослідженні «систем» Джон Лаф зазначає, що чотири провідні конгломерати зосередили у своїй власності 15 загальнонаціональних телеканалів із найширшим охопленням аудиторії, а також найпопулярніші друковані видання, радіостанції та інтернет-ресурси. До цієї олігархічної структури традиційно належали: „StarLight Media” (В. Пінчук), „Media Group Ukraine” (Р. Ахметов), „1+1 Media” (І. Коломойський, В. Медведчук, І. Суркіс) та „Inter Media Group” (Д.

Фірташ, В. Хорошковський, С. Львовчкін). За оцінками дослідників, сукупна частка телевізійної аудиторії зазначених медіа-холдингів перевищувала 75%. [23, с. 30]. Вже період 2002 року 70 % ЗМІ та 95% телерадіокомпаній перебували у приватній власності[укр у св. рейт]. Концентрація масштабних медіа-активів у руках фінансово-промислових груп дозволила олігархічним кланам перетворити інформаційний ресурс на інструмент стратегічного моделювання громадської думки та контролю над масовими настроями соціуму.

За час правління Л. Кучми олігархічні ЗМІ намагалися розпалити конфлікт у Криму, де активно поширювалися чутки про наміри кримських татар забрати місцеві землі. Це було вигідно регіональній еліті, яка через контроль над земельними ресурсами формувала одноосібну владу на місцевому рівні. Через це в офіційних джерелах виникли розбіжності: декларування політичних прав кримських татар суперечило їхньому реальному праву на землю, яке влада не поспішала реалізовувати. Як наслідок, в інформаційному просторі українських видань поступово сформувався образ Криму як небезпечного регіону з високим рівнем криміналітету[55].

У тогочасному українському телебаченні значна частина розважальних програм та кінофільмів транслювалася російською мовою. Інформаційний вплив з боку Російської Федерації реалізовувався шляхом просування власних геополітичних інтересів через загальнонаціональні українські канали. Це дозволяло моделювати суспільні настрої та впроваджувати ціннісно-світоглядні коди, суголосні з російськими, що виступало одним із ключових пріоритетів зовнішньої політики РФ. Зрештою, штучна гіперболізація мовного питання у політичному та медіадискурсах спровокувала внутрішні конфлікти в країні, яку політики та підконтрольні мас-медіа свідомо сегментували на російськомовну та україномовну.

Підсумком тривалого періоду безконтрольного домінування проросійських сил в інформаційному просторі України стали події початку 2021 року, коли держава була змушена перейти до радикальних захисних дій. У лютому 2021 року Рада національної безпеки і оборони України за ініціативи Президента В.

Зеленського застосувала жорсткі санкційні заходи, які призвели до негайного припинення мовлення провідних інформаційних телеканалів „112 Україна”, „NewsOne” та „ZIK”[19, с. 88].

Еволюція українського інформаційного простору в період з 1990-х по 2021 рік наочно демонструє, що інформаційна складова відіграла важливу роль у розхитуванні політичної стабільності держави. Штучно сформовані олігархічними кланами та зовнішніми ворогами ідеологічні розколи пройшли шлях від звичайних технологій електоральної мобілізації до інструментів руйнування державного суверенітету.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА СИСТЕМУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1 Вразливість державних інститутів перед зовнішньою агресією

Аналіз впливу внутрішньої нестабільності на систему національної безпеки України в сучасних умовах вимагає першочергової діагностики стійкості державного апарату під час безпосереднього зіткнення із зовнішньою агресією. У межах цього підрозділу здійснюється поточна оцінка вразливостей представницького, управлінського та правоохоронного секторів держави протягом 2022–2026 років. Оскільки державні інститути є ключовим інструментом мобілізації ресурсів та координації оборони, фіксація їхніх внутрішніх деструкцій,

кадрових дефіцитів та управлінських прогалин дозволяє визначити реальний рівень захищеності соціополітичної системи від екзогенних (зовнішніх) загроз.

У контексті дослідження внутрішньої нестабільності особливу увагу слід приділити деформації функціонального базису єдиного органу законодавчої влади — Верховної Ради України. Зовнішня агресія РФ сформувала безпрецедентні безпекові, процедурні та кадрові виклики для українського парламентаризму, перетворивши вищий представницький орган держави на зону підвищеного інституційного ризику у період останніх років.

Запровадження правового режиму воєнного стану зумовило необхідність ухвалення миттєвих оборонних та бюджетних рішень. Верховна Рада значною мірою трансформувалася в інструмент легітимізації ініціатив виконавчої влади та Ставки Верховного Головнокомандувача.

З погляду національної безпеки, цей процес має амбівалентний характер. З одного боку, забезпечено високу швидкість голосування за критично важливі законопроекти в перші роки вторгнення. З іншого боку, у динаміці 2024–2026 років це породило системний ризик зниження якості нормативно-правових актів через відсутність глибокої експертизи та відкритих публічних обговорень.

Прикладною стала ситуація із ухваленням скандального закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин під час дії воєнного стану», яка свідчить про порушення Регламенту Верховної Ради України.

Початково законопроект №12414, внесений у січні 2025 року, мав благородну та суто гуманітарну мету — він стосувався особливостей розслідування справ про зниклих безвісти за особливих обставин у прифронтових зонах. Однак перед другим читанням у текст раптово «правки, які повністю перекроювали КПК: наділяли Генпрокурора правом одноосібно закривати справи проти топчиновників, забирати провадження у НАБУ та блокувати рішення керівника САП. Стаття 116 Регламенту ВРУ прямо забороняє вносити до другого читання поправки, які тематично не пов'язані з предметом першого читання[48].

Іншою проблемою стало порушення строків ознайомлення народних депутатів із підготовленою комітетом редакцією законопроекту. Експерти Лабораторії законодавчих ініціатив зазначають, що після повномасштабного вторгнення за результатами кожної сесії більш як половину законопроектів ухвалювали з порушенням законного права народних депутатів на ознайомлення з текстами проєктів[75]. Регулярне порушення Регламенту часто виправдовується необхідністю пришвидшення деяких етапів законодавчої процедури, проте у довгостроковій перспективі воно посилює інституційну нестабільність та знижує правову визначеність державних рішень.

Позитивною зміною стало відновлення прямих трансляцій засідань Верховної Ради у вересні 2025 року[50]. Цей крок дозволив частково знизити суспільну напругу та нівелювати закиди зовнішніх і внутрішніх опонентів щодо надмірної закритості законодавчого органу. Повернення відкритості пленарних засідань мало на меті відновлення інституційної довіри як базового елементу внутрішньої стабільності держави.

Важливим чинником інституційної вразливості в умовах тривалого збройного конфлікту залишається питання виборчого процесу. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», проведення виборів до Верховної Ради в умовах війни прямо заборонено [47]. Оскільки повномасштабна агресія триває вже понад чотири роки, вищий законодавчий орган увійшов у фазу тривалої інституційної пролонгації, що закономірно актуалізує ризики зниження ефективності діяльності парламентарів та потенційного зловживання владними повноваженнями.

Окреслений інституційний тупик підтверджується глибоким соціологічним парадоксом, який відображає настрої всередині країни. Згідно з даними соціологічних досліджень Центру Разумкова, рівень недовіри до Верховної Ради України серед опитаних становить 77%. Водночас 66% респондентів ставляться негативно до ідеї проведення загальнонаціональних виборів під час воєнного стану, і лише 22% оцінюють таку перспективу позитивно[37].

Таким чином, формується так звана «пастка легітимності»: суспільство демонструє критично низьку довіру до поточного складу парламенту, проте одночасно усвідомлює технічну неможливість, несправедливість та безпекову деструктивність проведення виборів у розпал війни. Для системи національної безпеки цей розрив є зоною підвищеного ризику, оскільки ворожі сили можуть використовувати кризу довіри до пролонгованого Парламенту як інструмент для штучного розхитування внутрішньополітичної стабільності держави.

Російська Федерація системно намагається дискредитувати українську владу, просуваючи інформаційно-психологічні операції про втрату повноважень та незаконність рішень Верховної Ради після завершення її номінального 5-річного терміну. За відсутності механізмів оновлення політичних еліт через вибори, Парламент змушений функціонувати в умовах постійного тиску щодо своєї репрезентативності, що є серйозним чинником внутрішньополітичного напруження.

Під час повномасштабного вторгнення Кабінет Міністрів України продемонстрував високу адаптивність та зберіг спроможність ефективно координувати ключові сфери внутрішньої та зовнішньої політики. Позитивним виміром урядового кризового менеджменту в цей період стало успішне утримання макроекономічної стабільності, забезпечення безперервного функціонування критичної енергосистеми, безперебійне виконання соціальних зобов'язань держави перед громадянами, а також оперативна організація процесів відбудови інфраструктури та підтримки внутрішньо переміщених осіб[67]

Як вищий орган у системі органів виконавчої влади, Уряд об'єктивно зіткнувся із суттєвим звуженням своєї стратегічної суб'єктності, що сформувало першу фундаментальну вразливість цивільного контуру управління національною безпекою.

У класичній конституційній моделі України КМУ є самостійним суб'єктом формування та реалізації державної політики. Проте реалії тривалого збройного конфлікту зумовили перенесення реального центру тяжіння у процесі прийняття стратегічних безпекових та макроекономічних рішень до координаційних структур

— Ставки Верховного Головнокомандувача та Ради національної безпеки і оборони України, за безпосереднього контролю з боку Офісу Президента України.

Запровадження правового режиму воєнного стану зумовлює об'єктивну неможливість проведення чергових парламентських виборів у визначені законодавством строки. Це, як наслідок, блокує процес конкурентного формування оновленого складу Кабінету Міністрів України на засадах класичної електоральної змагальності політичних акторів. Подібне вимушене заморожування демократичних процедур безпосередньо впливає на якісні параметри політичного режиму, оскільки саме інститут виборів виступає базовим інструментом легітимації державної влади через механізм вільного та рівного волевиявлення громадян[57, с.

Прямим наслідком «кадрового голоду» та зниження мобілізаційної спроможності Верховної Ради України стала кадрова нестабільність на рівні керівництва міністерств. Протягом періоду 2023–2025 років значна частина ключових відомств місяцями очолювалися не повноцінними міністрами, а тимчасово виконуючими обов'язки.

Критичного значення набуває функціонування судової влади, яка в умовах руйнування інфраструктури та окупації територій змушена працювати у режимі евакуації та дистанційного розгляду справ. Попри фізичні загрози, суди залишаються ключовими арбітрами у конфліктах між державою та громадянином, забезпечуючи стабільність правового порядку.

Невід'ємною складовою загальнодержавної цифрової трансформації виступає модернізація судової гілки влади, зокрема через послідовне розгортання Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Автоматизація документообігу в межах цієї платформи дозволяє не лише оптимізувати процесуальні процеси, а й суттєво мінімізувати суб'єктивні чинники та корупційні ризики. Подальше розширення функціоналу електронного судочинства, що забезпечує оперативний онлайн-доступ до процесуальних рішень і документів, безпосередньо сприяє прискоренню їх виконання, зміцнюючи тим самим

фундаментальний принцип верховенства права. Водночас стрімке масштабування цифрових інструментів у правосудді супроводжується специфічними технологічними викликами, серед яких ключовими є кіберзагрози, ризики у сфері захисту персональних даних та ймовірність системних збоїв. Посилення цифрового контуру судочинства вимагає безперервного оновлення архітектури кібербезпеки та інтеграції випереджальних технологій захисту інформаційних ресурсів[67].

Незважаючи на успішну функціональну адаптацію судової системи до умов російської агресії, рівень суспільної довіри до цього інституту залишається критичним. Зокрема, за даними соціологічних досліджень, судовій владі загалом висловлюють недовіру 73% респондентів [37], що свідчить про збереження глибокої хронічної кризи довіри між суспільством та правоохоронною вертикаллю.

Згідно з концептуальною моделлю політичної стабільності, ситуація, за якої рівень мобілізації та запитів суспільства суттєво перевищує спроможність державних інститутів їх опрацьовувати, дозволяє класифікувати соціум як нестабільний/преторіанський. Емпіричними індикаторами для оцінки індексу політичної інституціоналізації є рівень довіри до державних структур та суб'єктивне відчуття контролю над владою [60]. Статус України як преторіанського соціуму знаходить своє підтвердження у соціологічних показниках в період лютий-березень 2025 року: за даними Центру Разумкова, переважна більшість респондентів демонструє негативне ставлення щодо державного апарату (79% недовіри), політичних партій (77%), Верховної Ради України (77%), судової системи (73%), Кабінету Міністрів (71%) та органів прокуратури (63,5%)[37].

Системне узагальнення виявлених уразливостей у функціонуванні законодавчої, виконавчої та судової гілок влади дозволяє стверджувати, що інституційна слабкість неминуче призводить до руйнації взаємовідносин між державою та суспільством.

3.2. Кейс-аналіз політичної нестабільності з 2022 року

Для аналізу природи та механізмів політичної нестабільності в умовах воєнного стану доцільно застосувати метод ситуаційного аналізу (кейс-стаді). Оскільки політична стабільність виступає комплексним явищем, що існує в системі, яка складається з формальних та неформальних інституцій, для цього дослідження є однаково важливими й взаємодоповнюючими два базові підходи ситуаційного аналізу — вертикальний та горизонтальний[16].

Об'єктом ситуаційного аналізу обрано кризову ситуацію навколо ухвалення та набрання чинності законопроектom № 12414 у липні 2025 року, який суттєво обмежив процесуальну незалежність Національного антикорупційного бюро (НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП).

Головним завданням постає з'ясувати як раптова політична криза викликана спробами державних інститутів встановити контроль над незалежними антикорупційними органами не призвела системної руйнації. Визначити роль залучених механізми громадського опору та існування міжнародних безпекових зобов'язань від яких залежить геополітичний вектор держави.

22 липня 2025 року Верховна Рада України 263 голосами ухвалила в другому читанні законопроект № 12414 , який офіційно регламентував особливості розслідувань щодо зниклих безвісти в умовах воєнного стану. Внаслідок впровадження екстрених правок, внесених профільним правоохоронним комітетом безпосередньо в день голосування, нормативно-правовий акт радикально звузив процесуальну автономію антикорупційної інфраструктури, де-факто підпорядкувавши діяльність НАБУ і САП Генеральному прокурору. Зокрема, положеннями законопроектu було передбачено отримання доступу Генерального прокурора до всіх справ НАБУ і САП та надання цього доступу іншим прокурорам. Керівник САП втрачає право входити до групи прокурорів, це стає можливим за рішенням Генпрокурора. Для НАБУ стає можливим розслідування злочинів тільки за згодою Генерального прокурора або ж передача справи іншим органам. Генпрокурор володіє виключним правом на власний розсуд вирішувати спір про підслідність, а також повідомляти про підозру керівництву Офісу Президента, Кабінету Міністрів, керівництву Бюро економічної безпеки та Державному бюро розслідувань [36, 39].

Проти обмеження автономії антикорупційних органів та повернення правоохоронної системи до незалежності консолідовано виступили: керівництво НАБУ та САП, Європейська Комісія, Європейський Союз, послы країн «Великої сімки» (G7) та Міжнародний валютний фонд (МВФ). В середині держави опір чинили провідні українські громадські організації такі як : Центр протидії корупції (ЦПК), Transparency International Ukraine, мережа ОПОРА, незалежні медіа та тисячі громадян, які вийшли на публічні акції протесту.

Ще до ухвалення закону антикорупційні інститути зазнали тиску з боку інших правоохоронних органів. Служба безпеки України здійснила серію масштабних обшуків щодо співробітників НАБУ, а також ініціювала позапланову ревізію дотримання правил роботи з державною таємницею в САП. Поряд із безпосереднім процесуальним тиском розгорнувся дискредитаційна кампанія, яка реалізовувалась через мережу Telegram. Водночас ознаки внутрішнього інституційного захоплення проявилися у деформації кадрової політики відомств. Це виразилося у практиці позаконкурсного призначення лояльних до владної вертикалі осіб на посади заступників керівників, що супроводжувалося блокуванням професійного просування для незалежних детективів[35].

У межах вертикального аналізу можна константувати ,що прискорене ухвалення проекту закону, що містив обмежень щодо НАБУ і САП відбувалося за допомогою використання неформальних практик.

Відповідно до частини першої статті 116 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», пропозиції і поправки до законопроекту, який готується до другого читання, можуть вноситися лише до того тексту законопроекту (розділів, глав, статей, їх частин, пунктів, підпунктів, абзаців, речень), який прийнятий за основу[48]. Під час розгляду законопроекту № 12414 ця норма була повністю знівельована. На етапі підготовки документа до другого читання профільний комітет вийшов далеко за межі початкового предмета правового регулювання, стосувався питань розслідування справ щодо зниклих безвісти осіб. Включення до фінального тексту, які кардинально змінювали повноваження Генерального прокурора та обмежували процесуальну самостійність НАБУ і САП, стало прямим порушенням меж законодавчої дискреції. Такий прецедент де-факто

легітимізував практику непередбачуваних нормативних змін, що прямо суперечить засадам правової визначеності.

Законодавчий камуфляж підготовлений до другого читання, що включав імплементацію правок до Кримінального процесуального кодексу та Закону України «Про прокуратуру» має декілька факторів. Причиною цього експерти Інституту законодавчих ідей зазначають наступне :

рисутність у парламенті депутатів, яким НАБУ виявило підозри у корупційних правопорушеннях; алежність більшості парламенту (партія «Слуга Народу») від Офісу Президента, що в разі непідтримки рішення збільшувало ризик «політичної ізоляції» та звинувачення у роботі на стороні ворога;

икористання наративу про «зовнішній вплив», як виправдання демонтажу інституційної незалежності;

ездійснення Антикорупційної експертизи Національним агенством з питань запобігання корупції, що дозволило б зупинити закон на 10 днів.[62].

Окрім вище перелічених факторів варто зазначити відмову депутатів в обґрунтуванні свого голосу за прийняття проекту закону. Через це існують підозри у прагненні отримання гарантії особистої недоторканності та впливі фінансовополітичних груп на дане рішення.

У прагматичному вимірі взаємовідносини між Україною та Міжнародним валютним фондом детерміновані офіційно закріплені Меморандумом про економічну та фінансову політику, що укладається в межах Програми розширеного фінансування[30]. Цей документ інституціоналізує міжнародно-правовий принцип фінансової обумовленості , де надання кожного наступного траншу макрофінансової допомоги є безпосередньо залежним від виконання українською стороною узгодженого переліку "структурних маяків".

Ухвалення законопроектів № 12414, що руйнувало попередні досягнення у сфері автономізації САП, було кваліфіковано експертами Фонду як пряме порушення підписаних державою зобов'язань. Посилення процесуальної самостійності САП

виступає ключовою умовою міжнародних партнерів України, зокрема МВФ, для продовження фінансової підтримки[39]. У своєму звіті Міжнародний валютний фонд

Фінансовий тиск на потреби держави використав Європейський Союз, скоротивши допомогу на наступний місяць. У межах переговорів про вступ до ЄС антикорупційна політика детермінована як суперечливий елемент Кластера № 1

первинній редакції законопроекту № 12414, була кваліфікована Брюсселем як пряма згроза Копенгагенським критеріям членства, що автоматично перевело питання збереження незалежності антикорупційних інститутів у статус безальтернативного з критерієм інтеграції України до європейського правового простору.

Ще одним етапом аналізу ситуації є поява вуличних протестів під час дії воєнного стану. Це представило небезпечний розрив між суспільством та владою, що знижує загальну стійкість держави перед агресором. Реакція суспільства свідчила про кризу легітимності і при цьому швидкість консолідації у політичних

кризах. Длігач А. зауважує, що після критичних заяв міжнародних партнерів Європейського Союзу, G7 та ОЕСР вуличні протести стали свідченням демократичності чим покращили зовнішній імідж України[8].

Важливу роль у мобілізації політичних протестів зіграли медіа, соціальні мережі та месенджери. Останні два інструменти стали платформою для обговорення законодавчої ініціативи та активізації навколо суверенітету антикорупційної інфраструктури. Серед молодого покоління найпопулярнішими платформами поширення закликів до акції були Telegram, Threads та TikTok[63]

Завершальним етапом політичної кризи став процес підготовки альтернативного законопроекту та збір 45 підписів народних депутатів для направлення подання до Конституційного Суду України так як це єдиний орган, який може позбавити закон

сили і визнати його неконституційним. Через тиск міжнародних акторів та політичної активності громадян В. Зеленський виніс на розгляд парламенту проект закону №13533 про відновлення повноважень НАБУ і САП, що знайшло схвалення у Європейського Союзу

ж

е

Ситуаційний аналіз кризового кейсу законопроекту № 12414 частково охопив дефекти системного характеру та вразливість законодавчого процесу перед неформальними практиками. Проте, на відміну від інерційного розвитку кризи, цей кейс продемонстрував високу здатність української політичної системи до гуртування та стійкості.

Перспективи остаточного врегулювання ситуації завершилися повною перемогою інституційного балансу. Під спільним тиском громадянського суспільства та загрози обмеження фінансування міжнародних партнерів, Верховна Рада України ухвалила новий коригувальний закон, який повністю скасував обмеження літа 2025 року, відновив і суттєво посилив процесуальну автономію НАБУ та САП. Доцільним видається подальше нормативне закріплення неможливості внесення правок до кримінального та антикорупційного законодавства за прискореною процедурою без обов'язкового погодження з профільним антикорупційним комітетом ВРУ та міжнародними спостерігачами.

3.3. Шляхи мінімізації політичних ризиків та зміцнення національної безпеки

Дослідження інституційних вразливостей державних інститутів в умовах воєнного стану та ситуативного аналізу кризи антикорупційних органів вказують на необхідність формування чітких кроків для мінімізації політичних загроз. Оскільки внутрішня нестабільність безпосередньо послаблює систему національної безпеки, державі потрібні дієві правові та управлінські запобіжники проти виникнення подібних криз у майбутньому.

Формуючи комплексний інструментарій мінімізації внутрішньополітичних ризиків у системі національної безпеки України, доцільно спиратися на теоретикометодологічну форму, запропоновану дослідником В. Міненком. Автор виділяє п'ять базових механізмів утримання стабільності: політичні реформи, соціальноекономічні заходи, діалог між політичними суб'єктами, зміцнення правової системи та зовнішню підтримку[32]. Водночас в умовах правового

режиму воєнного стану та інституційних деформацій зазначена п'ятикомпонентна модель потребує суттєвої адаптації до сучасних безпекових викликів.

До першого механізму доцільно віднести комплексне інституційне перезавантаження, спрямоване на адаптацію державної системи до вимог інтеграції в Європейський Союз та усунення вразливостей воєнного стану. У сучасному українському медіапросторі та експертному дискурсі найактуальнішим є питання реформування законодавчого процесу в умовах євроінтеграційного треку. Забезпечення високої швидкості гармонізації вітчизняного законодавства із правом ЄС часто створює ризики так званого «турборежиму», коли через брак прозорості групи впливу намагаються вносити деструктивні правки у чутливі законопроекти.

На основі ситуаційного аналізу кризи навколо законопроекту № 12414, першочерговою політичною реформою має стати модернізація Регламенту Верховної Ради України. Необхідно нормативно закріпити створення жорсткого «євроінтеграційного та антикорупційного фільтра» на рівні профільних комітетів, який унеможливить внесення поправок та кулуарних впливів під час другого читання, якщо вони суперечать базовим стандартам ЄС або принципам прозорості.

В межах другого механізму забезпечення національної безпеки вагомим кроком слугуватиме безпосередньо протидія ризикам демографічної кризи та повоєнного соціального розколу. Цей напрям потребує реалізації консолідованої державної політики щодо ветеранів та їхньої реінтеграції, впровадження справедливої соціальної політики для стимулювання повернення вимушених мігрантів (включаючи забезпечення доступу дітей біженців до української освіти), а також створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій у відновлення зруйнованих війною регіонів [76]

Третій механізм набуває специфічного значення в контексті подолання хронічного дефіциту інституціоналізації влади, який суттєво поглиблюється під дією правового режиму воєнного стану. Формування подібних «інституційних пасток» становить особливу загрозу для національної безпеки, оскільки класичні шляхи їх мінімізації — такі як внесення системних змін до Конституції або проведення чергового електорального оновлення — є нормативно та фізично

неможливими в умовах війни. За таких обставин критично небезпечною для внутрішньої стабільності є спроба самолегітимації владної вертикалі виключно через інструменти примусу, адміністративних заборон, обмеження прав і свобод чи надмірну концентрацію повноважень, оскільки подібний підхід руйнує динамічну стабільність системи та поглиблює відчуження між суспільством і державою[11].

Відтак, безальтернативним та оптимальним вектором підвищення інституційної спроможності держави стає задіяння неелекторальних інструментів легітимації влади та механізмів кооптації, що виступають своєрідною «швидкою допомогою» для стабілізації системи державного управління в кризовий період[11].

За таких умов легального обмеження класичних інструментів демократичного контролю (виборів), держава зобов'язана інституціоналізувати альтернативні канали взаємодії з громадянським суспільством. Шлях до утримання внутрішньої стабільності полягає у переході від практики посткризового реагування на суспільне невдоволення до превентивного залучення експертного середовища та громадськості до розробки рішень.

Інструментами такої неелекторальної легітимації мають стати обов'язкові цифрові консультації та надання Громадським радам при органах виконавчої влади реальних важелів впливу на законотворчий процес до моменту винесення проєктів у сесійну залу Парламенту. Подібний крок дозволить уникнути гострих внутрішніх криз, аналогічних законопроєкту № 12414, коли відсутність попереднього інклюзивного діалогу спровокувала громадський спротив.

Окрім цього значну роль відіграє посилення ролі та компетенцій громадських рад, а також удосконалення механізмів доступу громадян до публічної інформації. Утримання суспільної єдності та запобігання "відкладеним" внутрішнім розколам можливе лише через створення інклюзивних форматів для публічного обговорення болісних проблем суспільства. Крім того, цей діалог має супроводжуватися інтеграцією українського інформаційного поля в європейський простір за стандартами та наповненням, що посилить стійкість суспільства до ворожих пропагандистських впливів [76].

У контексті реалізації четвертого механізму мінімізації політичної нестабільності особливої уваги набуває визначення стратегічного вектора протидії олігархічним групам. Існують два фундаментальні методологічні підходи до деолігархізації політичної системи. Західна модель базується на забезпеченні абсолютної процесуальної та кадрової автономії ключових правоохоронних органів та судової системи[13]. За такої конфігурації взаємодія між інститутами переводиться із вертикально-ієрархічної площини у систему горизонтальних стримувань і противаг. Відсутність у будь-якої однієї гілки влади дискреційних інструментів критичного тиску на інші унеможливорює феномен «захоплення держави» та робить політичну систему резистентною до системного лобізму з боку фінансово-політичних кланів.

Східна модель орієнтована на досягнення ретроспективного консенсусу між державною верхівкою та великим капіталом. Її сутність полягає в укладанні неформальних або нормативно закріплених угод, за якими бенефіціари сплачують значні фінансові компенсації до державного бюджету за попереднє неправомірне збагачення (або мінімізацію податкового навантаження). В обмін на це держава гарантує недоторканність та збереження ключових активів підприємців, залишаючи їм легітимне право на подальшу бізнес-активність[13].

Конкретизація правового механізму зміцнення національної безпеки передбачає не лише протидію наслідкам корупції, а й законодавче унеможливлення її умов. Відповідно до експертних оцінок вітчизняних досліджень, базовими елементами цього контуру є завершення судової реформи та повноцінне функціонування системи електронного декларування статків посадовців. Водночас правовий захист держави в умовах війни вимагає очищення внутрішнього політичного простору, що передбачає запровадження політики жорсткого правового контролю та оперативного блокування діяльності політичних, громадських чи релігійних організацій, які реалізують проросійський курс[76].

Залучення зовнішньої підтримки має виходити за межі виключно фінансової чи військової допомоги. Важливим елементом постає безпосереднє залучення країн-донорів до жорсткого контролю та аудиту над використанням коштів, що виділяються на повоєнну відбудову України. Такий крок виступає додатковим

зовнішнім безпековим запобіжником, який мінімізує внутрішні корупційні ризики та гарантує цільове використання ресурсів.

Підсумовуючи, можна констатувати, що адаптована п'ятикомпонентна модель В. Міненка дозволяє сформувати цілісну систему превентивних запобіжників. Головним вектором мінімізації політичної нестабільності в Україні є перехід від вертикально-керованого, часто кулуарного ухвалення рішень до стійкого горизонтального інституційного дизайну, де захищена автономія правової системи та інклюзивний діалог із суспільством підкріплюються стратегічною взаємодією з міжнародними інституціями.

ВИСНОВКИ

У межах проведеного дослідження комплексного впливу внутрішньополітичної нестабільності на систему національної безпеки України в сучасних умовах сформульовано такі теоретичні та практичні висновки:

Під час аналізу теоретико-методологічні підходи до розуміння сутності внутрішньополітичної нестабільності виявлено обмеженість трактування у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. Часто нестабільність розглядається спрощено — лише як антитеза політичній стабільності. Доведено, що ключовою

деструктивною ознакою внутрішньополітичної нестабільності є руйнація каналів внутрішньої та зовнішньої комунікації в межах політичної системи.

Різноманіття концептуальних підходів до розуміння національної безпеки дозволяє формувати ефективні механізми для забезпечення сталого розвитку держави. У межах сучасних наукових парадигм зазначений феномен розглядається через призму захисту трьох взаємопов'язаних рівнів: особистості, суспільства та держави

Дослідження ретроспективи політичних криз за роки незалежності України дає підстави констатувати незавершеність процесів політичної модернізації та тривале існування ознак гібридного режиму на етапі транзиту від авторитаризму до демократії. Встановлено, що неповноцінна незалежність державних інститутів та тенденції до впровадження авторитарних практик за часів каденцій Л. Кучми та В. Януковича закономірно призводили до глибоких криз легітимності влади, провокуючи перехід політичних криз у фазу відкритих конфліктів (Помаранчева революція, Революція Гідності).

Через призму концепції «захоплення держави» проаналізовано деструктивний характер впливу фінансово-промислових груп та системної корупції на національну безпеку. Інституційне закріплення олігархічних кланів у стратегічних сферах життєдіяльності країни тривалий час чинило негативний вплив на економічну та інформаційну безпеку. Зокрема, утримання проросійськими ФПГ медійних активів виступало інструментом трансляції ворожих наративів, що обґрунтувало необхідність та легітимність застосування Радою національної безпеки і оборони України (РНБО) жорстких санкційних механізмів для захисту інформаційного простору.

Визначено дестабілізаційні чинники та інституційні вразливості гілок влади в умовах правового режиму воєнного стану. Встановлено, що об'єктивна централізація державного управління супроводжується ризиками деформації законодавчого процесу через системні порушення регламентних процедур парламентом. Окремим довгостроковим безпековим викликом визначено заморожування виборчого процесу під час війни: попри його юридичну

обґрунтованість, це створює латентні ризики зловживання владною вертикаллю та вимагає посилення альтернативних стримувань і противаг.

На основі ситуаційного аналізу інституційної кризи навколо законопроекту № 12414 продемонстровано механізми розгортання та врегулювання гострих внутрішніх суперечностей під час війни. Попри те, що метод кейс-аналізу фокусується на унікальному прецеденті, він дозволив виявити важливу системну закономірність: спроби обмеження інституційної автономії антикорупційної архітектури (НАБУ і САП) одразу запускають дію компенсаторних безпекових механізмів. Ключовими факторами виправлення політичної системи України та збереження її внутрішньої стійкості виступили консолідований опір інститутів громадянського суспільства й жорстка дія принципу міжнародної фінансовополітичної обумовленості з боку ЄС та МВФ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

5 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Г. В. Боряк (кер. авт. кол.) та ін. Київ : Ніка-Центр, 2016. 796 с. (*сортуються за словом «Двадцять»*) кімова Л. М. Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 5.

антикорупційний локдаун і втрачені мільярди: як конституційна криза в п
нтонова Л. В., Абдуллаєв В. А. Корупція як чинник загрози національній л
безпеці. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 12. С. 336–
и н аталов О. А., Паламарчук М. В. Поняття політичної стабільності та у
політичних конфліктів. *Вісник Харківського національного університету л
імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2023. Вип. 44. С. 15–18. а

исновки за результатами юридичного аналізу Інституту законодавчих ідей
нщодо законопроекту №12414. URL: <https://izi.institute/analysts/97357/> а
оловень Ю., Буканов Г. Трансформація концепту політичної стабільності в

умовах воєнного стану. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління*
У

персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2025. Вип. 2(78). С.
50– к р лігач А. Люди з картонками. Як молодь змінює правила political гри.
Дзеркало а Т і

и

акон України н «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним
із ж

надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в у
н суспільному житті (олігархів)С » від 23 вересня 2021 р. № 1780-IX. URL:

я

у

с

п

ел

е

н

ьк

о

Г.

Ін

ст

и

ту

ці

й

н

а

с

п

р

о

М
О
Ж
НІ
СТ
Ь
У
К
РА
ЇН
И
В
У
М
О
ВА
Х
ВІ
Й
Н
И:
СТ
Е
Н
ОГ
РА
М
А
Д
О
П
О
ВІ

ді
н
а
за
сі
да
н
ні
П
ре
зи
ді
ї
Н
А
Н
У
к
ра
їн
и
2
3
се
р
п
н
я
2
0
2
4
р

о
к
у.
Ві
сн
и
к
Н
А
Н
У
к
р
аї
н
и.
2
0
2
4.
№
9.
С.
4
9
–
5
8.

еленко Г. Кризи політичного розвитку в Україні: причини та зміст. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 33–61.

гнатов І. І. Роль олігархічних впливів у становленні розвинених демократичних систем: український кейс. *Політикус*. 2022. № 3. С. 14–19.

імперативи воєнного часу у системі державної влади. Аналітична доповідь / за наук. ред. проф. Г. І. Зеленько. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України,

інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло : монографія / Г. Зеленько (наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 480 с.

Щенко І. В., Дяченко В. Особливості ситуативного аналізу політичної нестабільності в умовах глобалізації. *Грані*. 2018. Т. 21, № 10. С. 134–141.

Созьмініх А. В. Основні механізми та особливості політичної стабільності в Україні в умовах політичного транзиту. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2020. Т. 12. Вип. 1(25). С. 123–132.

Солодій А. М., Лапко А. Г., Хальота А. І. Концепція національної безпеки України: сучасна теорія розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 89. Ч. 1.

Сондратенко О. Ю. Україна у світових рейтингах демократії : монографія. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 176 с.

Концепція. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-3256> (дата звернення: 07.05.2026).

Сірап А. Сутність політичної стабільності: індикатори та функції. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. пр.* Львів : Видво Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. Вип. 18. С. 118–124.

Ризики політичного розвитку в Україні: причини, зміст і способи нівелювання : монографія / Г. І. Зеленько (наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 350 с.

Смаф Дж. Система кланового капіталізму в Україні. Складність демонтажу «системи». *Дослідження Королівського інституту міжнародних відносин*

обода Д. С. Сучасні моделі демократичного транзиту : кваліфікаційна робота магістра / наук. керівник Н. В. Горло. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 64 с.

ясота А. Є. Проблема політичної нестабільності: стратегії підвищення інституційної спроможності перехідних систем на прикладі України. *Політикус*. 2019. Вип. 1. С. 34–39.

ацієвський Ю. Політична криза: теоретичний аналіз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Політичні науки»*. 2008. Вип. 3. С. 146–161.

ацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014) : монографія. Чернівці : Книги – ХХІ, 2016. 504 с.

ацишина І. В. Конструювання політичної реальності України : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 376 с.

ельниченко Б., Фігель Н. Основні підходи до розуміння поняття «національна безпека». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2021. № 2 (30). С. 68–72.

іжнародний валютний фонд зафіксував спробу обмежити НАБУ і САП та в

іненко Є. С. Сутність політичної стабільності в умовах інформаційного суспільства. *Політикус*. 2023. № 5. С. 155–159.

у отайло О. В. Основні концептуальні підходи до сутності поняття «національна безпека». *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 288– у

азарова Г. В., Дем'яненко А. А. Теоретичні аспекти визначення сутності жпоняття «безпека». *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця : матеріали Міжнар. наук.о -практ. конф. (тези доповідей)*, 31 травня – 1 червня 2018 р. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. С. р 109–110. с

ікітчук П. Інституційно-правові гарантії незалежності антикорупційних т органів в Україні. 2025. URL:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19434975> к ф

у

і

цінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу і (и й лм ашков В. О., Хомерікі О. А. Політико-режимні трансформації в Україні (1991– н юо 2019): біг по колу на шляху до демократії. Київ : Центр Разумкова, 2019. 144 а ттс.

и

у

зобавлення незалежності НАБУ та САП: юридичний аналіз змін до

й

за

–з

ая

олітичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут б кв політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, е оа р2021. 704 с.

н

е

оН

зг

пА

ет

олітичні конфлікти та кризи: мобілізаційні чинники громадянської активності : монографія / Г. П. Щедрова та ін. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 200 с. олітологічний енциклопедичний словник / за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.

ро затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. *Офіційний вісник України*. 2021. № 71. Ст. 4487.

ро затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лип. 2007 р. № 950.

ро національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII.

Голос України. 2018. 7 лип. № 122.

ро основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964IV (втратив чинність 08.07.2018). *Голос України*. 2003. 22 лип. № 134. ро

правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-

ро Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 №

1861ро рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня

2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента

України від 14.09.2020 № 392/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 75.

Ст.

роц. А. Верховна Рада відновила прямі трансляції засідань уперше від п о ч
учков О. Концепція національної безпеки: теоретико-правовий аспект.
Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2018. № 1-2(29). С. 16–20.

ахманов О. Феномен олігархізації політичної влади в Україні: від піднесення
до занепаду. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 4. С. 30–45.

остецька С. І. Стабільність/нестабільність політичної системи як показник
динаміки політичних конфліктів. *Наукові праці. Політологія*. 2011. Вип. 163.
Т. 175. С. 68–72.

ябовол Л. Т. Національна безпека України: структурно-функціональний
аналіз. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2020. №

1

(1). С. 25–30.

егада Р. А., Бунчужна С. В. Контроль над ЗМІ в епоху Кучми: роль олігархів та їх вплив на інформаційний простір України. *Вісник аграрної історії*. Київ, 2023. Вип. 45-46.

оснін О. Розуміння сутності національної безпеки: світоглядно-понятійні й
н а

трижак О. Функціонування політичних інституцій України в умовах у
повномасштабної російсько-української війни. *Наукові праці к
Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та о
публічне управління*. 2025. Вип. 3 (79). С. 66–74.

в ушко О., Лісничук О. Чи є політико-економічні групи перешкодою для о
політичного розвитку України? *Фонд ім. Фрідріха Еберта (Регіональне
-
представництво в Україні, Білорусі та Молдові)*. С. 11. т

качук Т. Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах е
оєвроінтеграції України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2019.
487 с.р

е джмаджурідзе Г. Політична стабільність України в умовах воєнного стану:
т и ч н
евристичний потенціал застосування інституційного підходу. *Грані*. 2024. Т.
27, № 2. С. 124–129.

ляненко К. Інформаційна безпека як фактор формування національної
стійкості України. *Політикус*. 2025. Вип. 2.

роки липневої кризи – як зберегти незалежність інституцій під тиском
війни, п о

евченко С. Анатомія протесту: як Telegram, Tiktok та Threads стали новими
л
п
і

емчук В. В. Концептуальні підходи до розуміння інформаційної війни в т а
сучасному світі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні
и т науки*. 2019.

к
ф

торгіна І. Підписання Мінських угод: пастка для України чи механізм и о
стримування Росії? *Радіо Свобода*. URL:

р
й
м

ридика енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. а
п

Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 4: Нм -П.

720 с. о и

рковський В. С. Вплив війни на функціонування політичних інститутів в п
Україні: виклики правовій державі. *Journal of Political Life*. 2025. № 1. С. 16–

у Г

л у ворський М. Політична стабільність: сутність та основні підходи до і р
класифікації. з *Humanitarian Vision*. 2017. Vol. 3. Num. 1. С. 61–66. т

м у

у

в

*І а н н с н*2009. Vol.

25. Р. 15–29. т я

и

т

п

у

2

0

2

5.

V

ol

.

2

7.

P.

8

7

–

1

0

6.

Зеленько. Г. Феномен capture state: зміст, наслідки і особливості
функціонування в Україні. *Вісник*. 2025. Вип. 18.

Закони поза Регламентом: як прискорення витіснило процедуру.

Лабораторія з а

Потапенко В., Павленко І., Нагірний В. Внутрішньополітичні загрози під час

к

війни та у повоєнний час: пошук шляхів мінімізації. *Політичні дослідження*

о н

Д о
В а

ч
и
х

і
н
і
ц
і
а
т
и
в